

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра туризму та економіки

ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ
«СТАРИЙ КОЧУБЕЇВСЬКИЙ РУДНИК»

Кваліфікаційна робота студента

групи ТУРм-24

ступінь вищої освіти «магістр»

спеціальності

242 Туризм і рекреація

Картавого Дмитра Валерійовича

Керівник: кандидат географічних наук, доцент

Казаков В. Л.

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Картавий Дмитро Валерійович, усвідомлюю та підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету щодо дотримання принципів академічної доброчесності. Підтверджую, що дана кваліфікаційна робота є результатом моєї особистої праці й не містить ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації. Я не отримував і не надавав забороненої допомоги під час її виконання. Усі використані ідеї, результати чи текстові фрагменти інших авторів належним чином оформлені з посиланням на відповідні джерела.

Підтверджую, що ознайомлений із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету. Усвідомлюю, що в разі порушення вимог академічної доброчесності моя робота може бути не допущена до захисту або отримати незадовільну оцінку.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ	9
1.1. Сутність та основні підходи до визначення поняття «туристичний кластер»	9
1.2. Історичні та сучасні тенденції розвитку туристичних кластерів в Україні та світі	16
1.3. Методологічні підходи до оцінювання туристичного потенціалу території	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРОГО КОЧУБЕЇВСЬКОГО РУДНИКА ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРУ	29
2.1. Історико-культурна спадщина та природні ресурси старого Кочубеївського рудника	29
2.2. Оцінка сучасного стану туристичної інфраструктури та можливостей її розвитку	34
2.3. Проблеми та перспективи формування туристичного кластеру на досліджуваній території	37
РОЗДІЛ 3. ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ НА БАЗІ СТАРОГО КОЧУБЕЇВСЬКОГО РУДНИКА	42
3.1. Концепція створення нового туристичного кластеру з центром в селі Ганнівка: цілі, завдання, учасники	42
3.2. Стратегія розвитку та напрями функціонування кластеру (культурно-історичний, екологічний, індустріальний, освітній туризм)	45
3.3. Економічне обґрунтування та прогноз ефективності реалізації проєкту	50

	4
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. У світовій економіці туристична галузь постійно посилює свою роль як чинник сталого розвитку, економічного зростання та формування соціальної і культурної ідентичності регіонів. Вона не лише сприяє створенню нових робочих місць, а й залучає інвестиції, стимулює розвиток інфраструктури й підвищує привабливість територій для відвідувачів.

Концепція кластерного підходу, обґрунтована видатним економістом Майклом Портером, у визначенні кластера окреслює його як «географічно зосереджені групи взаємозалежних підприємств, постачальників і суміжних організацій, які спільно працюють у визначеній сфері». У сфері туризму це означає мережу взаємодії підприємств (готелі, оператори, харчування, сувеніри тощо), які використовують регіональні ресурси й координацію для досягнення ефективності.

Старий Кочубеївський рудник поєднує історично-культурні, промислові та природні ресурси, які створюють потенціал для унікального туристичного кластеру. Однак без науково обґрунтованої концепції його створення й розвитку — із залученням економічного, культурного й екологічного компонентів — ця спадщина залишиться недоосвоєною. Дане дослідження має на меті впровадити кластерний підхід, адаптований до промислової спадщини, та напрацювати алгоритми, які можуть слугувати моделлю для інших подібних територій.

Метою дослідження є наукове обґрунтування та розробка проєкту створення і розвитку туристичного кластеру на базі старого Кочубеївського рудника з центром в селі Ганнівка Кропивницької області.

Для реалізації мети визначено такі **завдання**:

1) проаналізувати сутність та основні підходи до визначення поняття «туристичний кластер»;

- 2) дослідити історичні та сучасні тенденції розвитку туристичних кластерів в Україні та світі;
- 3) розкрити методологічні підходи до оцінювання туристичного потенціалу території;
- 4) охарактеризувати історико-культурну спадщину та природні ресурси Старого Кочубеївського рудника;
- 5) здійснити оцінку сучасного стану туристичної інфраструктури та визначити можливості її розвитку;
- 6) виявити проблеми та перспективи формування туристичного кластеру на базі досліджуваної території;
- 7) розробити концепцію створення туристичного кластеру, визначивши його цілі, завдання та основних учасників;
- 8) запропонувати стратегію розвитку та напрями функціонування кластеру, зокрема культурно-історичного, екологічного, індустріального та освітнього туризму;
- 9) здійснити економічне обґрунтування та прогноз ефективності реалізації запропонованого проєкту.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування туристичних кластерів у системі регіонального розвитку.

Предметом дослідження виступають організаційно-економічні передумови, механізми та стратегічні напрями створення туристичного кластеру на базі старого Кочубеївського рудника.

Для реалізації поставленої мети застосовано сукупність **загальнонаукових і спеціалізованих методів**. Зокрема, застосовано аналіз і синтез для систематизації теоретичних підходів до вивчення кластерів; індукцію і дедукцію для формування висновків; системний підхід для розгляду туристичного кластеру як інтегрованої соціально-економічної системи; структурний аналіз для виявлення складових туристичного потенціалу території; порівняльний аналіз для співставлення

міжнародного та вітчизняного досвіду розвитку туристичних кластерів; статистичні методи для оцінки сучасного стану туристичної інфраструктури; SWOT-аналіз для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку проектного кластеру.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

- уточнено зміст поняття «туристичний кластер» з урахуванням специфіки розвитку об'єктів індустриальної спадщини;
- вперше обґрунтовано концепцію формування туристичного кластеру на базі старого Кочубеївського рудника з урахуванням інтеграції культурно-історичного, екологічного, індустриального та освітнього напрямів туризму;
- виявлено соціально-економічні та організаційні передумови формування кластеру на досліджуваній території;
- розроблено авторську стратегію розвитку туристичного кластеру, спрямовану на забезпечення синергетичного ефекту між учасниками;
- запропоновано економічне обґрунтування ефективності реалізації кластерного підходу на локальному рівні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій органам місцевого самоврядування (Петрівська об'єднана територіальна громада, Ганнівське старостатство), підприємствами туристичної індустрії, громадськими організаціями для розробки стратегій розвитку туризму на території старого Кочубеївського рудника. Розроблений проєкт туристичного кластеру може бути застосований у процесі планування нових туристичних маршрутів, удосконалення інфраструктури, організації культурних заходів та освітніх програм.

Апробація роботи. Основні результати дослідження пройшли апробацію у вигляді наукової публікації на всеукраїнському рівні. За матеріалами магістерської роботи було підготовлено та опубліковано тези доповіді на науковій

конференції «Розвиток туристичної сфери в умовах глобалізації», що відбулася на базі Криворізького державного педагогічного університету.

Структура роботи. Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (58 найменувань) і 2 додатків. Основний текст роботи викладено на 56 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ

1.1. Сутність та основні підходи до визначення поняття «туристичний кластер»

Кластери в економічній теорії розглядаються як просторово та функціонально організовані об'єднання підприємств і організацій, що взаємодіють між собою для підвищення конкурентоспроможності та ефективності виробництва. У туристичній сфері кластерний підхід дозволяє інтегрувати різні ресурси та компетенції, створюючи комплексний туристичний продукт і сприяючи економічному розвитку регіону.

Туристичний кластер – це добровільне галузеве та територіальне об'єднання підприємницьких структур, що тісно взаємодіють із науковими й освітніми закладами, громадськими організаціями та місцевими органами влади з метою підвищення конкурентоспроможності туристичних послуг і сприяння економічному розвитку регіону. [51]. Така взаємодія передбачає координацію діяльності суб'єктів, обмін інформацією та досвідом, спільне впровадження інноваційних рішень і ефективне використання територіальних ресурсів.

Згідно з визначенням Т. В. Марусей, туристичний кластер являє собою концентрацію на певній території підприємств індустрії туризму, які тісно взаємодіють між собою для створення комплексного туристичного продукту, що поєднує різноманітні види послуг – від транспортних і готельно-ресторанних до культурно-розважальних і супровідних [21, с. 98]. У цьому контексті кластер виступає механізмом інтеграції інфраструктурних, фінансових, кадрових та інтелектуальних ресурсів регіону, що дозволяє досягти ефекту синергії між окремими учасниками туристичного ринку. Завдяки об'єднанню економічних і

людських ресурсів, відбувається підвищення якості туристичних послуг, удосконалюється система управління потоками відвідувачів, розширюється мережа співпраці між підприємцями, освітніми установами та органами влади. Така модель забезпечує залучення інвестицій, формування конкурентного середовища, сприяє розвитку регіональних ринків туристичних послуг і підвищує їхню привабливість як для внутрішніх, так і для зовнішніх споживачів [21, с. 102].

У свою чергу, Л. М. Нещадим визначає туристичний кластер як систему інтенсивного виробництва, технологій та інформаційної співпраці туристичних підприємств і постачальників базових і додаткових послуг, об'єднаних спільною метою — створення цілісного туристичного продукту, орієнтованого на конкретний ринок або регіон [22, с. 98]. Цей підхід акцентує увагу на тому, що ефективність кластера визначається не лише територіальною концентрацією підприємств, а передусім ступенем їх технологічної та інформаційної інтеграції. Виробничо-технологічна взаємодія в межах кластера передбачає спільне використання матеріально-технічної бази, інноваційних сервісів, цифрових платформ для бронювання, маркетингу та управління, а також єдиних стандартів якості. Інформаційна співпраця забезпечує прискорений обмін даними, досвідом і ноу-хау, що створює передумови для появи інноваційних туристичних продуктів, адаптованих до запитів сучасних споживачів.

Дослідник Ю. В. Тимчишин-Чемерис уточнює, що туристичний кластер розглядається як система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств і постачальників послуг щодо створення «основного продукту» кластера — туристичного продукту. Водночас кластери охоплюють географічно зосереджені групи підприємств, які спільно користуються спеціалізованою туристичною інфраструктурою, місцевими ринками праці та іншими функціональними складниками регіональної економіки. [46, с.102]. Такий підхід акцентує значення територіальної концентрації та спільного використання

ресурсів, що дозволяє підвищити ефективність господарської діяльності та якість туристичного продукту.

На думку науковця Г. М. Гуменюк та її співавторів, кластерні структури у сфері туризму функціонують як єдиний інтегрований ланцюг створення туристичного продукту – від зародження бізнес-ідей, проектування інноваційних технологічних рішень, організації виробничо-сервісних процесів до просування, реалізації й постсервісного супроводу туристичних послуг на ринку [2, с. 5].

Така модель кластерної взаємодії базується на координації діяльності всіх учасників туристичного процесу – туроператорів, транспортних і готельних компаній, закладів харчування, культурно-дозвіллевих установ, навчальних центрів, органів влади, що забезпечує цілісність виробничо-комерційного циклу. Завдяки цьому кластери створюють стійку систему ринкової взаємодії, де кожна ланка – від ідеї до реалізації – доповнює іншу, підвищуючи ефективність і конкурентоспроможність усього туристичного сектору [2, с. 5]. Організація діяльності за кластерним принципом сприяє формуванню стабільного попиту, залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій, а також підвищенню рівня інноваційності та адаптивності туристичних підприємств до мінливих ринкових умов. Соціально-економічний ефект кластера проявляється у зростанні бюджетних надходжень, створенні нових робочих місць, підвищенні кваліфікації кадрів, активізації місцевого підприємництва й популяризації культурної спадщини як складової національної ідентичності, що підсилює соціальну згуртованість регіону.

З позиції В. Зігунова, туристичний кластер слід розглядати як мережу незалежних, але взаємопов'язаних суб'єктів туристичного бізнесу, наукових і освітніх установ, а також постачальників базових і додаткових послуг, які спільно функціонують у межах єдиного ланцюга створення та споживання туристичного продукту [5, с. 8-9]. Такий підхід підкреслює мережеву та інтеграційну природу кластеру, що забезпечує обмін інформацією, досвідом, технологіями та

інноваціями між учасниками. Вчений визначає низку ключових ознак кластерної моделі у туризмі:

- географічна концентрація підприємств, яка створює ефект локальної спеціалізації та скорочує транзакційні витрати;
- наявність локальних конкурентних переваг (природно-ресурсних, історико-культурних, людських);
- технологічна та інфраструктурна спорідненість між суб'єктами кластера, що забезпечує ефективну кооперацію;
- сильні організаційні та інформаційні зв'язки, які дозволяють швидко реагувати на зміни попиту;
- орієнтація на інноваційність як основний фактор підвищення якості продукту;
- скоординована маркетингова, логістична та виробнича діяльність, що формує конкурентну синергію;
- високий експортний потенціал і здатність створювати нові туристичні продукти для зовнішніх ринків [5, с. 8-9].

На думку В. М. Черторижського, туристичний кластер являє собою спільноту підприємств і організацій, які, об'єднуючись на певній території, реалізують комплекс туристичних послуг у тісній взаємодії між собою [50]. Така форма кооперації дає змогу створити ефективну організаційну модель, що поєднує різні елементи туристичної індустрії – засоби розміщення, транспорт, харчування, культурні та рекреаційні послуги – в єдиний інтегрований продукт. Науковець наголошує, що територіальна концентрація учасників кластера забезпечує оперативність комунікацій, зниження витрат і підвищення якості сервісу завдяки стандартизації та взаємній підтримці. У межах такої спільноти відбувається координація управління ресурсами, оптимізація виробничих процесів і спільне використання інфраструктури. Це, у свою чергу, дозволяє зміцнювати конкурентоспроможність локальних підприємств, стимулювати розвиток малого

та середнього бізнесу, а також забезпечує цілісне планування розвитку туристичної дестинації, що сприяє формуванню позитивного іміджу регіону та стабільному зростанню туристичних потоків [50].

Дослідницький підхід Г. Я. Дутки розкриває туристичний кластер як добровільне об'єднання широкого кола учасників туристичної індустрії, діяльність яких ґрунтується на принципах стратегічного партнерства та взаємовигоди [3, с. 117]. Автор підкреслює, що до складу таких кластерів входять не лише класичні представники туристичного бізнесу — готельні, ресторани та туроператорські компанії, - а й розважальні заклади, транспортні та страхові підприємства, екскурсійні служби, виробники сувенірної продукції, а також науково-дослідні та освітні установи, органи влади й місцевого самоврядування. Така широка структура учасників забезпечує інтерсекторну інтеграцію туризму з суміжними галузями економіки, що формує ланцюг доданої вартості від створення до реалізації туристичного продукту. Взаємодія в межах кластера відбувається на основі довіри, добровільності й спільної відповідальності, що сприяє розбудові стійких економічних зв'язків, обміну знаннями, підвищенню кваліфікації кадрів і впровадженню інноваційних рішень. На думку дослідниці, саме така мережева форма організації туризму дає можливість регіонам ефективно використовувати власний потенціал, підвищувати якість послуг, а також створювати конкурентні переваги на національному та міжнародному туристичних ринках [3, с. 117].

З позиції О.М. Тищенко, туристичний кластер відрізняється від інших видів кластерних утворень тим, що не є природною конгломерацією підприємств та організацій [47, с.27]. Формування такого кластера відбувається через встановлення регламентованих відносин між учасниками: укладання договорів, підписання правових і нормативних актів, створення спільних стратегічних планів та координацію діяльності на територіальному рівні (рис.1.1.1).

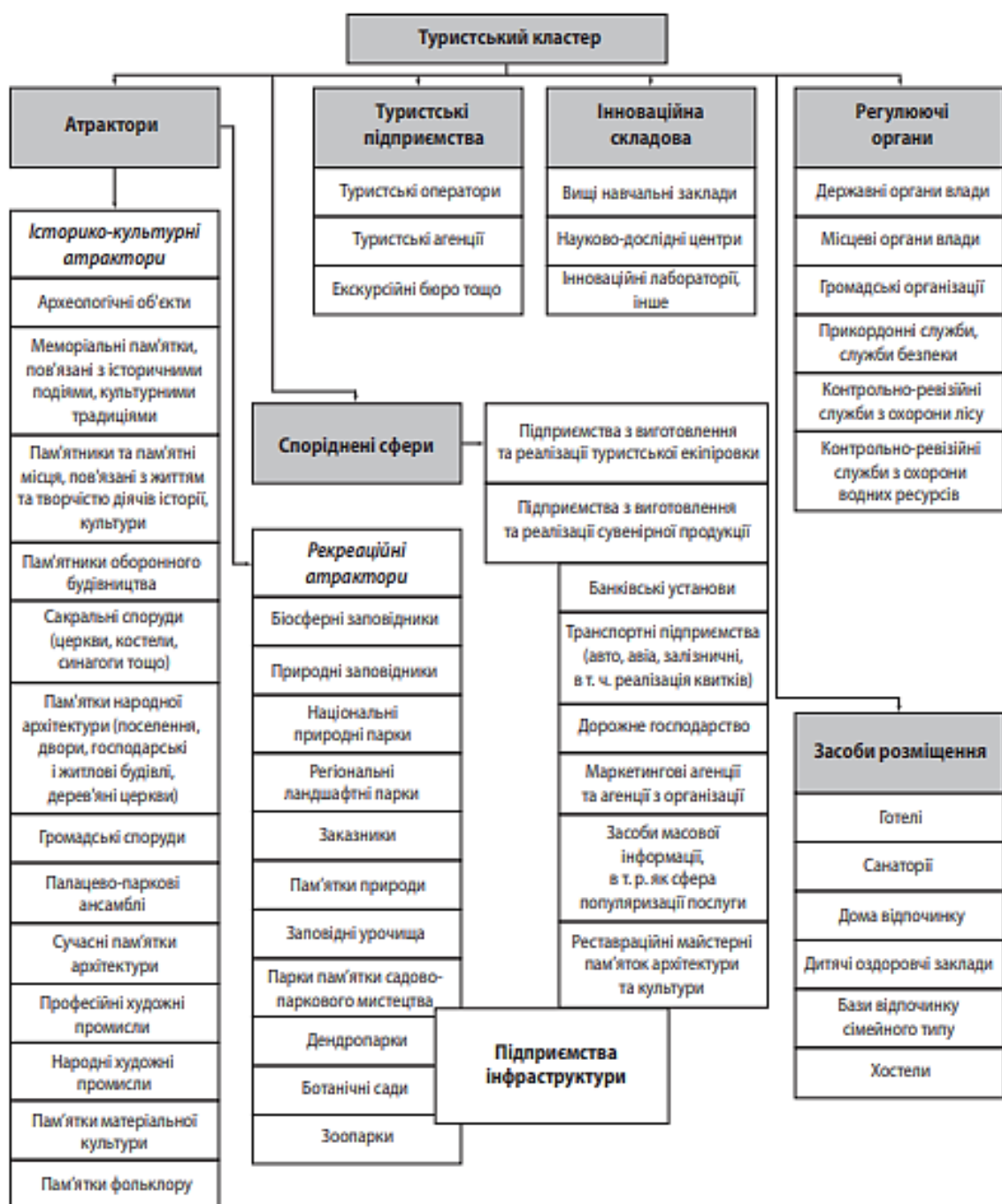

Рис. 1.1.1. Схема формування туристського кластеру [47, с.27].

Українські дослідники послідовно підкреслюють, що туристичний кластер є сучасною інноваційною моделлю організації туристичної діяльності, яка здатна не лише підвищити ефективність управління ресурсами, а й забезпечити конкурентоспроможність регіонів у довгостроковій перспективі. Як зазначає О.

Перепелюкова, кластерний підхід у туризмі є ефективною формою міжсекторальної співпраці, що поєднує економічні, соціальні та культурні інтереси місцевих громад, бізнесу й влади [43]. Науковиця доводить, що саме така форма організації туризму має високу адаптивність до кризових умов, особливо в контексті постпандемійного відновлення туристичних потоків, коли регіони потребують нових механізмів інтеграції ресурсів та стимулювання попиту. Кластери, на її думку, виступають локомотивами відродження туристичних територій, адже сприяють зменшенню залежності від зовнішніх чинників, оптимізації витрат, підвищенню зайнятості населення та активізації малого й середнього бізнесу у сфері послуг [43].

У роботі К. Плецан і С. Сахарчук кластеризація розглядається як інноваційний інструмент просторової організації туристично-рекреаційного середовища, що дозволяє раціонально використовувати природно-ресурсний та культурно-історичний потенціал територій [45]. Автори підкреслюють, що формування туристичних кластерів є ключовим чинником залучення інвестицій, адже забезпечує прозорість управління, формує позитивний імідж дестинацій і створює умови для партнерства між державним і приватним секторами. Зокрема, кластерна модель дає змогу просувати національні туристичні продукти на міжнародному ринку, розвивати бренд України як привабливої туристичної країни та підвищувати рівень діджиталізації управління у сфері туризму. Науковці доводять, що кластеризація туристично-рекреаційного районування є не лише управлінським, а й соціально-економічним механізмом, який інтегрує регіональні ресурси в єдину систему, забезпечуючи сталий розвиток територій і зростання якості туристичних послуг [45].

На нашу думку, туристичний кластер — це організована територіальна та функціональна спільнота підприємств і організацій туристичної індустрії, яка на добровільних засадах взаємодіє між собою, з науково-освітніми установами, громадськими об'єднаннями та органами місцевого самоврядування з метою

створення комплексного туристичного продукту, підвищення конкурентоспроможності регіону та стимулювання його соціально-економічного розвитку. Формування кластера передбачає координацію діяльності учасників, обмін інформацією та ресурсами, спільне впровадження інновацій, використання локальної інфраструктури і технологічних рішень, що забезпечує ефективність функціонування та інтеграцію туристичних послуг на регіональному рівні.

На основі викладеного матеріалу ми можемо виділити основні підходи до визначення та розуміння туристичного кластеру, які відображають різні аспекти його функціонування та розвитку (табл.1.1.1).

Таблиця 1.1.1.

Основні підходи до визначення та розуміння туристичного кластеру

Підхід	Основна ідея	Представники
Територіальний	Підкреслює значення географічної концентрації підприємств і організацій, що формують кластер; забезпечує ефективне використання ресурсів, локальних ринків праці та спеціалізованої інфраструктури; сприяє підвищенню конкурентних переваг регіону	Ю. В. Тимчишин-Чемерис, В. Зігунов
Функціонально-організаційний	Розглядає кластер як систему взаємодії різних учасників туристичного ринку; акцентує роль координації, інформаційного обміну та стратегічного партнерства у створенні комплексного туристичного продукту	Г. М. Гуменюк, Г. Я. Дутка, Черторижський В. М.
Виробничо-технологічний	Фокусується на інтеграції виробничих, технологічних та інформаційних процесів у межах кластера; забезпечує комплексність туристичної пропозиції та ефективність ланцюга створення продукту від ідей до просування	Л. М. Нещадим, Ю. В. Тимчишин-Чемерис, Г. М. Гуменюк
Інституційно-правовий	Передбачає створення регламентованих відносин між учасниками кластера через договори, правові та нормативні акти; забезпечує стабільність та ефективність діяльності	О. М. Тищенко

Соціально-економічний	Зосереджується на впливі кластерної діяльності на економіку та соціальну сферу; стимулює бюджетні надходження, створення робочих місць, підвищення кваліфікації кадрів, підтримку національного виробника та популяризацію культурної спадщини	Г. М. Гуменюк та співавтори
-----------------------	--	-----------------------------

Таким чином, аналіз наукових визначень дозволяє виділити комплексний підхід до туристичного кластеру, який враховує одночасно територіальні, функціональні, технологічні, інституційні та соціально-економічні аспекти його формування і розвитку.

1.2. Історичні та сучасні тенденції розвитку туристичних кластерів в Україні та світі

Витоки кластерної концепції в наукових дослідженнях пов'язують із працями Майкла Портера, який розглядав кластер як територіально зосереджену спільноту взаємопов'язаних компаній, постачальників і організацій у межах певної галузі економіки. На думку Портера, просторове скупчення економічних суб'єктів створює синергію, що сприяє зростанню продуктивності, інноваційному розвитку та посиленню конкурентних переваг регіону. У контексті туризму кластер розуміється як мережа взаємодії підприємств туристичної сфери, постачальників послуг, органів державної й місцевої влади та науково-освітніх інституцій. Головна мета туристичного кластеру полягає в об'єднанні ресурсів і компетенцій для формування комплексного туристичного продукту та забезпечення сталого економічного розвитку регіону.

Історичну еволюцію туристичних кластерів у світі умовно поділяють на кілька етапів. Упродовж XX століття зростання мобільності населення, розвиток транспортної інфраструктури та розширення середнього класу сприяли масовому поширенню подорожей. Якщо у 1950 році міжнародний туризм охоплював

приблизно 25 млн поїздок, то у 2019 році їх кількість досягла 1,46 млрд, що свідчить про тенденцію до глобалізації туристичної сфери. Масовий розвиток туризму мав як позитивні, так і негативні наслідки: з одного боку, збільшувалися інвестиції, створювалися нові робочі місця, зростав попит на послуги й культурні продукти; з іншого — надмірне туристичне навантаження спричиняло явище «overtourism», яке негативно впливало на екологічний, культурний і соціальний стан територій. Прикладами є Барселона, Мальорка та Амстердам, де перенасичення туристами зумовило запровадження обмежень задля збереження балансу між економічними вигодами та екологічною стійкістю.

В Україні становлення туристичних кластерів набуло системного характеру на початку XXI століття, передусім у регіонах із значним історико-культурним потенціалом, багатими рекреаційними ресурсами та розвиненою інфраструктурою [49, с.150]. Дослідники та практики підкреслюють, що українські туристичні кластери мають на меті одночасне виконання кількох функцій: підвищення конкурентоспроможності регіональних туристичних продуктів, залучення інвестицій, створення місцевих робочих місць і залучення громад до процесів розвитку туризму. Українські регіони мають одні з перших прикладів успішного впровадження кластерних моделей, зокрема в агротуризмі:

- Кластер «Оберіг» у Хмельницькій області, який об'єднав понад 20 агросадиб із різним рівнем комфорту та розширив співпрацю з художніми училищами для виготовлення сувенірів, здобуває попит як серед українських, так і закордонних туристів;

- Кластер «Мальовнича Бережанщина» у Тернопільській області активний у просуванні культури та участі у виставках, залучаючи туристів via культурно-гастрономічні заходи;

- Створення туристично-агропромислових кластерів, таких як «ГорбоГори» на Львівщині, які включають садиби й фестивалі для популяризації регіону, демонструє синергію агропромислового та туристичного потенціалу.

Дослідження С. В. Коляденка свідчать, що розвиток туристичних кластерів позитивно впливає на формування привабливого іміджу регіону завдяки комплексній маркетинговій діяльності, підтримці малого та середнього бізнесу й посиленню територіальної інтеграції [16].

Попри наявні зусилля, туристичні кластери в Україні досі не врегульовані на законодавчому рівні: термін «туристичний кластер» не має чіткого визначення, а методи оцінювання їхньої результативності залишаються недостатньо розробленими. Також, хоча існують приклади аграрних і сільських кластерів, формування кластерів на основі промислової спадщини (заводів, шахт, рудників) і досі є малодослідженим напрямом.

Туристичні традиції на українських землях мають давню історію, що сягає ще античних часів. Уже в період існування грецьких колоній Північного Причорномор'я — Ольвії, Херсонеса, Феодосії — діяли ранні курортні та рекреаційні осередки, які виконували функції місць відпочинку та оздоровлення. У XVI–XVIII століттях розпочинається активний розвиток курортів Західної України — Морщина, Немирова, Поляни та інших — де будуються санаторії, пансіонати та інші рекреаційні заклади [54]. У цей час формується перша систематизована інфраструктура оздоровлення й відпочинку, що створило основу для подальшого розвитку туристичних кластерів у регіонах.

У радянську добу основний акцент було зроблено на санаторно-курортному туризмі, що передбачало створення масштабної мережі санаторіїв, профілакторіїв і баз відпочинку. Туристична діяльність була централізованою, а стандартизовані послуги забезпечували широкі можливості доступу населення до рекреаційних ресурсів. Після розпаду СРСР туристичний ринок став більш різноманітним, з'явилися нові напрями — сільський, екологічний, гастрономічний та активний туризм [54]. Значний розвиток отримали Карпати, узбережжя Азовського та Чорного морів, а також рекреаційні території вздовж Дніпра.

На початку 2000-х років спостерігалось стрімке зростання в'їзного туризму: кількість іноземних відвідувачів збільшилася з 6,5 млн у 2000 році до близько 25 млн у 2005 році. У подальшому динаміка була нестабільною через політичні та економічні потрясіння, зокрема кризові події та анексію Криму. Цей етап позначився початком міжнародної інтеграції українського туристичного ринку та зростанням його привабливості.

Сучасний етап розвитку туристичних кластерів в Україні вирізняється активним упровадженням кластерної моделі, що базується на взаємодії різних учасників туристичної індустрії: готельних комплексів, туроператорів, транспортних і розважальних компаній, наукових і освітніх установ, органів місцевого самоврядування та громадських організацій [50]. До ключових тенденцій останніх років належать цифровізація управління туризмом, посилення місцевих ініціатив і розроблення антикризових стратегій для реагування на соціально-економічні виклики. У 2022–2025 роках ініціативи відновлення туристичної галузі зосереджені на:

- 1) впровадженні сучасних інформаційних та цифрових платформ для бронювання та маркетингу туристичних продуктів;
- 2) активній участі місцевих громад у підтримці та просуванні туристичної інфраструктури;
- 3) інтеграції регіональних кластерів у національні та міжнародні туристичні мережі;
- 4) формуванні спеціалізованих туристичних продуктів, орієнтованих на культурно-історичний, рекреаційний та екологічний туризм [27, с.617].

Серед сучасних прикладів туристичних кластерів можна назвати ініціативи у Львівській області, на Дунаї та в Києві, де кластерний підхід сприяє всебічному розвитку інфраструктури, поліпшенню якості турпослуг і залученню інвестицій. Такий формат організації також забезпечує узгоджену взаємодію державних, приватних та громадських структур, створюючи передумови для стабільного

функціонування туристичної сфери в умовах соціально-економічної нестабільності.

Сучасні моделі формування туристичних кластерів базуються на двох ключових рівнях інтеграції. Перший — інституційно-функціональний — охоплює бізнес-процеси, сферу обслуговування та маркетингові інструменти. Його метою є об'єднання малих і середніх підприємств, активізація державної підтримки й координація діяльності учасників кластера, що сприяє ефективному використанню ресурсів і підвищенню конкурентних переваг туристичного продукту.

Другий рівень — просторово-галузевий — враховує регіональну специфіку та профілі спеціалізації. Наприклад, дослідження зосереджуються на створенні кластерів лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням природно-географічних особливостей України. До таких об'єднань належать Чорноморський, Карпатський та столично-дніпровський курортні кластери, які різняться видами пропонованих послуг — від сімейно-рекреаційних до медичних [7].

У промислових регіонах, зокрема в Придніпров'ї, запропоновано моделі кластерного розвитку, що передбачають визначення адміністративних і функціональних меж кластера, аналіз наявних туристичних і рекреаційних ресурсів, а також побудову просторових схем на основі статистики й експертних оцінок. Це дає змогу раціональніше використовувати ресурси, визначати інвестиційні пріоритети та планувати розвиток інфраструктури.

Приклад формування регіонального туристичного кластера також подано для Запорізької області, де запропоновано алгоритми впровадження кластерного підходу з урахуванням таких чинників, як локальна концентрація підприємств, наявність туристичної інфраструктури, місцевий ринок праці, а також історико-географічні особливості території. Така модель не лише підсилює взаємодію між учасниками, а й дозволяє інтегрувати культурно-історичні ресурси у туристичний продукт.

З огляду на глибокі соціально-економічні та політичні наслідки війни, туристичні кластери розглядаються як важливий інструмент локальної відбудови та економічної стабілізації. В умовах кризи ключове значення мають співпраця між бізнесом, громадами й громадськими ініціативами, використання грантової та державної підтримки, а також впровадження цифрових рішень для оптимізації туристичних послуг і регулювання потоків відвідувачів. Це допомагає не лише підтримувати роботу туристичного сектору, але й створювати підґрунтя для його поступового відновлення у післявоєнний період.

Паралельно Україна активізує свою міжнародну діяльність у туристичній сфері. Так, країна очолила Комісію ЮНВТО на 2023–2025 роки та отримала комплементарне членство в European Travel Commission. Реалізуються тематичні маршрути, зокрема «Memory Routes» і «Road of Diversity», спрямовані на популяризацію культурної спадщини та національної ідентичності. Паралельно впроваджуються законодавчі ініціативи — створення єдиного реєстру туроператорів, розроблення інвестиційних рамок для туристичної сфери — що стимулює розвиток інфраструктури й підвищує довіру до ринку.

Глобальні тенденції розвитку туризму демонструють перехід від елітарних форм відпочинку до масового туризму, що супроводжується ускладненням управління ресурсами та потребою у збалансованому використанні природних і культурних активів. Особливої ваги набуває регулювання туристичних потоків і застосування інноваційних технологій, необхідних для забезпечення сталого розвитку галузі. В українському контексті туристичний кластер пройшов шлях від традиційних курортних форм до сучасного кластерного підходу, адаптованого до специфіки соціально-політичного середовища та постконфліктної економіки. Кластери стають важливим інструментом регіонального розвитку, сприяючи не лише відновленню інфраструктури та залученню інвестицій, але й інтеграції місцевих громад у процес створення та просування туристичних продуктів.

Особливо перспективним напрямом є розвиток нових туристичних форматів на основі об'єктів промислової спадщини, які можуть інтегруватися в регіональні кластерні моделі. Це відкриває можливість створення унікальних туристичних продуктів, що поєднують культурні, історичні та інноваційні компоненти, сприяючи економічному зростанню та підвищенню привабливості регіону для українських і закордонних відвідувачів.

Отже, сучасні тенденції свідчать про те, що туристичні кластери виконують роль не лише економічного інструмента, а й соціокультурного механізму розвитку територій, здатного забезпечити відбудову, стійкість та інноваційне зростання туристичної сфери України в період постконфліктного відновлення.

1.3. Методологічні підходи до оцінювання туристичного потенціалу території

Оцінювання туристичного потенціалу території є ключовим елементом процесу планування й управління розвитком туристичної галузі як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях [53]. Воно дає змогу всебічно та системно визначити переваги й недоліки території, проаналізувати наявні ресурси та чинники, що можуть обмежувати розвиток туризму, а також забезпечити раціональне використання природних, матеріальних, соціокультурних та інфраструктурних активів. Наукові підходи до такого оцінювання базуються на поєднанні кількісних і якісних методів та застосуванні сучасних інформаційно-аналітичних інструментів, що дозволяє отримати комплексну характеристику туристичних ресурсів і встановити їхню відповідність очікуванням потенційних відвідувачів.

Перший етап оцінювання туристичного потенціалу передбачає систематизацію ресурсів за ключовими ознаками, що дає можливість сформулювати

структуровану інформаційну базу для подальшого аналізу та стратегічного планування розвитку туризму (рис. 1.3.1).

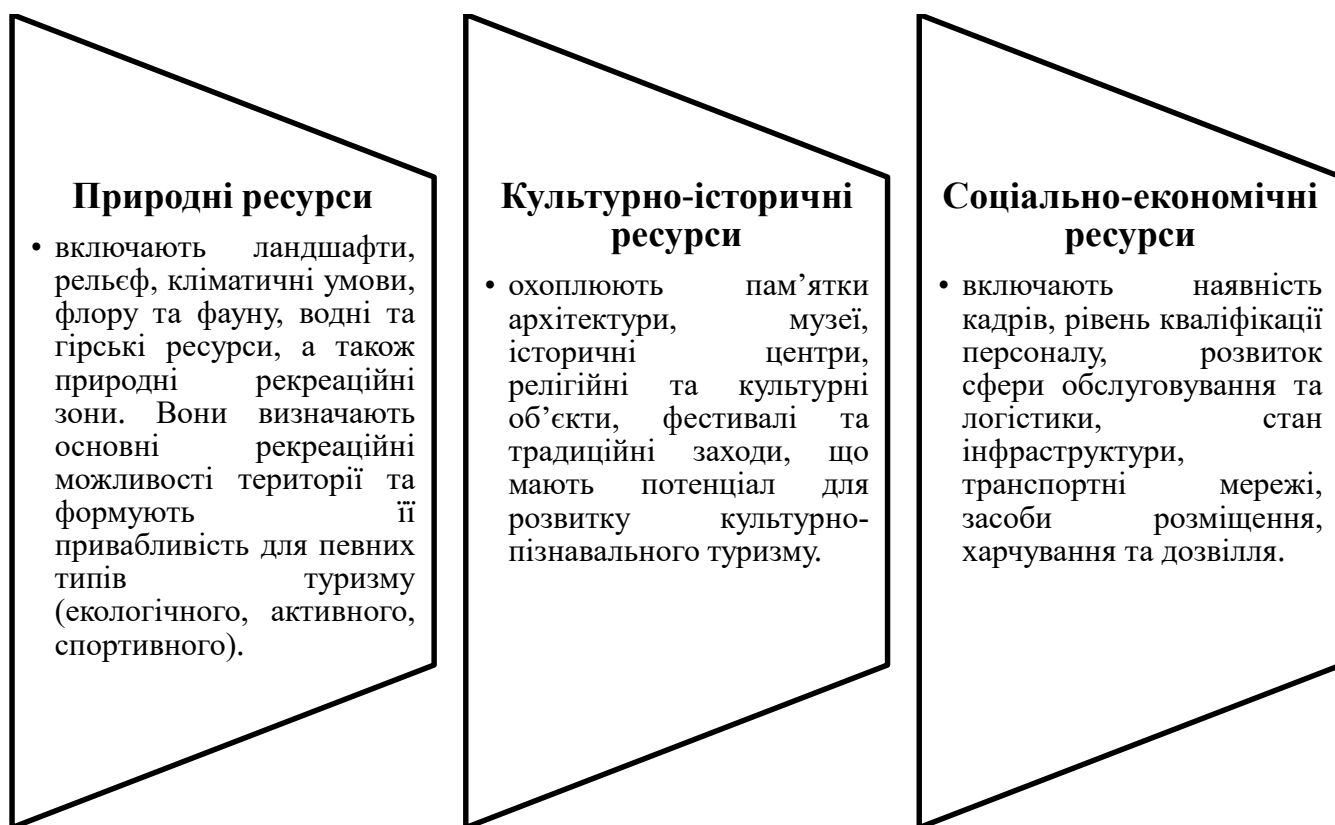

Рис.1.2.1. Класифікація та систематизація туристичних ресурсів.

Систематизація туристичних ресурсів дає змогу не лише впорядковано підходити до планування туристичних послуг, а й проводити порівняльний аналіз різних територій, виокремлюючи регіони з найвищим конкурентним потенціалом.

Для визначення туристичного потенціалу застосовують як кількісні, так і якісні методи, які взаємно підсилюють один одного.

1. Кількісні методи охоплюють використання статистичних і аналітичних показників, індексних оцінок, економіко-математичного моделювання та інших технік, що дають числові характеристики ресурсів та ефективності їх використання. До таких даних належать індекси туристичної насиченості

території, обсяги інвестицій у туристичну інфраструктуру, показники туристичних потоків і їх структура.

2. Якісні методи ґрунтуються на експертних оцінках, анкетуванні, опитуваннях, фокус-групах та глибинних інтерв'ю. Вони дозволяють з'ясувати суб'єктивні враження від туристичних ресурсів, рівень задоволеності відвідувачів, репутаційний образ регіону та потенціал для впровадження інновацій у туристичній сфері [5]. Комбінація кількісних і якісних підходів забезпечує всебічне уявлення про туристичний потенціал території, враховуючи як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, що впливають на розвиток туризму.

Сучасні методики оцінювання туристичного потенціалу широко застосовують інтегровані підходи, які поєднують різні методи та технологічні інструменти:

- геоінформаційні системи (ГІС) забезпечують просторовий аналіз туристичних ресурсів, планування маршрутів, визначення зон для пріоритетних інвестицій і розвитку інфраструктури;
- моделі сталого розвитку дозволяють узгоджувати економічні, соціальні та екологічні показники, аналізуючи вплив туризму на довкілля та соціально-економічну стабільність регіону;
- методи інтегральної індексної оцінки допомагають формувати комплексні показники туристичної привабливості територій, враховуючи різноманітні групи ресурсів, інфраструктурний розвиток і рівень туристичного попиту [54].

Такі інтегровані моделі сприяють точнішому плануванню розвитку туристичної галузі, раціональному використанню ресурсів і прогнозуванню результатів реалізації туристичних програм та проєктів.

Важливим складником також є аналіз відповідності туристичного потенціалу території очікуванням і потребам відвідувачів (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1.

Оцінка відповідності туристичного потенціалу території потребам та очікуванням туристів

Компонент оцінки	Основні аспекти	Методи оцінювання	Очікуваний результат
Аналіз попиту	Існуючий та потенційний попит на різні види туризму: культурно-пізнавальний, екологічний, оздоровчий, активний	Статистичний аналіз туристичних потоків; опитування туристів; аналіз даних онлайн-бронювань	Визначення популярності різних видів туризму та прогнозування їх розвитку
Вивчення уподобань цільових аудиторій	Інтереси, мотивація та очікування різних груп туристів (сімейні, молодіжні, іноземні, внутрішні)	Анкетування; фокус-групи; аналіз соціальних мереж та онлайн-відгуків	Визначення пріоритетних напрямів розвитку та адаптація туристичних продуктів під потреби аудиторій
Оцінка здатності території забезпечити послуги	Інфраструктура (готелі, транспорт, заклади харчування), кадровий потенціал, рівень сервісу	Експертні оцінки; аудит туристичної інфраструктури; порівняльний аналіз стандартів обслуговування	Визначення сильних та слабких сторін регіону для підвищення якості туристичних послуг та ефективного використання ресурсів

Завдяки такому підходу можна визначити реальну здатність регіону задовольняти потреби туристів та сформувати умови для дієвого стратегічного планування.

Сучасні цифрові технології істотно розширюють можливості оцінювання туристичного потенціалу території:

1. великі дані (Big Data) дають змогу аналізувати інформацію про туристичні потоки, уподобання відвідувачів і тенденції споживання туристичних послуг,

використовуючи дані із соціальних мереж, онлайн-платформ бронювання та інших цифрових джерел;

2. штучний інтелект (AI) забезпечує прогнозування попиту, оптимізацію туристичних маршрутів, моделювання сценаріїв розвитку та виявлення проблемних елементів туристичної інфраструктури;

3. інтернет речей (IoT) дозволяє фіксувати рівень завантаженості туристичних об'єктів, здійснювати моніторинг стану інфраструктури та оперативно керувати потоками відвідувачів [7].

Поєднання сучасних технологічних рішень із традиційними методами аналізу створює умови для швидкого, всебічного та точного визначення туристичного потенціалу території, що є важливим для стратегічного планування, підвищення інвестиційної привабливості та формування регіональних туристичних кластерів.

На нашу думку, для підвищення ефективності оцінювання туристичного потенціалу території доцільно:

1. Використовувати комбіновані методи, які інтегрують кількісні та якісні підходи.

2. Залучати експертів і представників місцевої громади, щоб охопити широкий спектр поглядів та оцінок.

3. Регулярно оновлювати інформаційні бази та методи аналізу відповідно до змін у туристичних трендах і розвитку технологій.

4. Дотримуватися принципів сталого розвитку, забезпечуючи гармонію між економічними, соціальними та екологічними складовими туризму.

Запровадження цих рекомендацій сприятиме ефективнішому використанню туристичного потенціалу території, стимулюватиме розвиток сталого туризму та підвищить конкурентоспроможність регіону на туристичному ринку.

Отже, оцінювання туристичного потенціалу — це багаторівневий і комплексний процес, який потребує інтеграції системи класифікації ресурсів,

поєднання кількісних методів (статистичні індекси, моделювання) та якісних підходів (експертні оцінки, опитування), просторового аналізу на основі ГІС, а також застосування сучасних цифрових технологій (Big Data, AI, IoT) для оперативного моніторингу й прогнозування. Лише така інтегрована методична система дозволяє сформувати репрезентативне уявлення про ресурсний, інфраструктурний та соціально-економічний стан регіону, визначити його конкурентні переваги й слабкі місця, обґрунтувати пріоритети розвитку туристичних продуктів і маршрутів, підвищити інвестиційну привабливість та забезпечити екологічну й соціальну збалансованість. Ефективна реалізація цієї методології потребує систематичного збору та оновлення даних, участі міждисциплінарних команд фахівців і застосування стандартизованих процедур оцінювання, результати яких мають слугувати основою для стратегічного планування, управління та постійного моніторингу розвитку регіональних туристичних кластерів.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи теоретико-поняттєвий блок розділу, слід констатувати, що поняття «туристичний кластер» є мультиаспектним і потребує комплексного тлумачення: воно поєднує територіальний вимір (географічна концентрація суб'єктів), функціонально-організаційну складову (мережа взаємодії бізнесу, науки, влади й громад), виробничо-технологічні процеси (координація створення та просування туристичного продукту) і інституційно-правову регламентацію відносин між учасниками. Виокремлені підходи – територіальний, функціонально-організаційний, виробничо-технологічний, інституційно-правовий та соціально-економічний – є взаємодоповнювальними і разом формують теоретично-методологічну базу для аналізу та проєктування кластерних ініціатив у туризмі.

Огляд історичних та сучасних тенденцій засвідчує еволюцію кластерного феномену від локальних курортних центрів до складних регіональних мереж, що інтегрують економічні, культурні та екологічні складові. Міжнародний досвід вказує на можливості підвищення конкурентоспроможності регіонів завдяки кластеризації, водночас підкреслюючи ризики масового туризму (overtourism) і необхідність інтеграції принципів сталого розвитку. В українському контексті відзначається перехід від санаторно-курортної моделі до кластерних практик з урахуванням регіональної специфіки, цифровізації та посткризової відбудови, що створює передумови для формування тематичних і просторово орієнтованих кластерів.

Методологічна частина розкриває інструментарій оцінювання туристичного потенціалу території, що поєднує класифікацію ресурсів, кількісні (статистика, індекси, моделювання) та якісні (експертні оцінки, опитування, фокус-групи) підходи, ГІС-аналіз, індексні методики та сучасні цифрові технології (Big Data, AI, IoT). Комплексне застосування цих методів забезпечує обґрунтованість діагностики попиту і пропозиції, ідентифікацію слабких місць інфраструктури та формування практичних рекомендацій для планування, інвестиційної політики й управління кластерними ініціативами на регіональному рівні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРОГО КОЧУБЕЇВСЬКОГО РУДНИКА ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРУ

2.1. Історико-культурна спадщина та природні ресурси Старого Кочубеївського рудника

Старий Кочубеївський рудник, відомий також як Кочубеївські штольні, становить цінний приклад промислової спадщини України, що поєднує в собі історичний, природний та культурний потенціал. Він розташований поблизу села Ганнівка Петрівського району Кіровоградської області, на межі північній Криворізького залізорудного басейну (рис.2.1.1) [17].

Рис.2.1.1. Місце локації старого Кочубеївського рудника.

Даний об'єкт цікавий тим, що він відображає специфіку ранніх етапів розвитку гірничої справи на території Центральної України, коли видобуток залізної руди здійснювався здебільшого вручну з використанням примітивних інструментів і технологій. Саме завдяки такому контексту рудник нині розглядається не лише як залишок виробничої діяльності, а і як важливий історико-індустріальний артефакт.

Історія його виникнення сягає початку XX століття. У 1904 році на землях, що належали родині Кочубеїв, було організовано відкритий видобуток залізної руди з вузького пласта завтовшки від 1,5 до 3 метрів. За перші два роки діяльності (1904–1906) було видобуто 39 тисяч тонн руди, що на той час вважалося доволі значним показником для невеликого приватного промислового підприємства. Другий етап роботи рудника тривав недовго – у 1913–1914 роках, коли було видобуто ще 11,5 тисяч тонн [19]. Однак через невисоку потужність рудоносного пласта, складні умови видобутку та економічну нерентабельність промислові роботи були остаточно припинені приблизно у 1915 році [20].

Відкрита частина Кочубеївського рудника сьогодні являє собою видовищний кар'єр довжиною близько 185 метрів та глибиною до 35 метрів. Його схили мають характерну «щелепоподібну» форму: вони вузькі, місцями стрімкі та урвисті, подекуди із вираженими скельними виходами, що надає місцевості мальовничого, але водночас суворого індустріального вигляду. Неподалік розташований масивний відвал мішкоподібної форми, утворений із розкритих порід (додаток А) [18]. З плином часу він поступово вкрився ковиловими травами, відновивши вигляд степового ландшафту. Це є прикладом природної реєкологізації промислових територій: штучно створений елемент повернувся до первісного біогеоценозу, ставши місцем існування для характерної степової фауни. Зокрема, тут оселилася популяція куріпки, що значно підвищує екологічну цінність даного об'єкта, перетворюючи його з «індустріальної рани» на природний осередок життя.

Не менш цікавою є підземна частина рудника, яка вражає своїм масштабом і збереженістю. На дні кар'єру збереглися три просторі виробки-камери, висота яких співмірна із сучасною триповерховою будівлею. Це створює унікальний підземний простір, що має не лише наукову, а й туристичну привабливість. Крім того, у надрах збереглася система штолень – п'ять, а за іншими свідченнями навіть сім галерей, загальна довжина яких сягає 250–300 метрів [17]. Вони виконували розвідувальну функцію, забезпечуючи доступ до рудного пласта, і нині становлять особливу історико-промислову цінність.

Додаткового колориту цьому об'єкту надають збережені сліди діяльності шахтарів: у стелях штолень і досі можна побачити уламки металевих цвяхів, які слугували кріпленнями для каганців [19]. Ці артефакти є безпосереднім свідченням технічного рівня початку ХХ століття та водночас зберігають у собі відбиток людської праці. Місцеві мешканці також передають спогади, що під час Другої світової війни штольні використовувалися як укриття для населення, надаючи цим підземеллям додаткового історико-культурного виміру. Таким чином, поєднання природних, історичних та індустріальних характеристик робить Кочубеївські штольні унікальним комплексом, що може бути інтегрований у сучасні туристичні маршрути як об'єкт індустріального та культурно-пізнавального туризму [48].

З 2016 року старий Кочубеївський рудник отримав нове життя як туристичний об'єкт завдяки кінематографу. Саме тут проходили зйомки історичного фільму «Червоний», знятого за романом Андрія Кокотюхи. Локація була використана як один із трьох майданчиків для відтворення образу сталінських таборів, що надало руднику особливої атмосфери та кінематографічного виміру [18]. Частина декорацій, створених під час зйомок, збереглася й до сьогодні – дерев'яні сходи, підйомники, вагонетка. Ці елементи, органічно вписані у стару індустріальну інфраструктуру, підсилюють

привабливість об'єкта для туристів, додаючи йому елементів «живої історії» та візуальної автентичності.

Упродовж століття після закриття рудника він залишався переважно забутим і приваблював лише окремих шукачів пригод чи дослідників. Ситуація кардинально змінилася після зйомок фільму: у 2016 році кількість відвідувачів перевищила 1000 осіб, що стало своєрідною «точкою відліку» його сучасної туристичної популярності [19]. Таким чином, кінематографічний фактор виконав роль катализатора, перетворивши маловідомий об'єкт промислової спадщини на впізнавану туристичну атракцію, яка привертає увагу як локальних жителів, так і приїжджих.

Геологічно-туристичний потенціал Кочубеївського рудника є доволі високим. Він органічно вписується в екскурсійну систему Криворіжжя, яка вже сьогодні включає інші промислові та геологічні пам'ятки – історичні кар'єри, штольні, підземні камери [20]. У контексті залізрудного басейну цей об'єкт здатен посилити туристичну привабливість регіону, розширюючи спектр екскурсій від суто геологічних до культурно-історичних і навіть кінотуристичних. Завдяки поєднанню природних, промислових і культурних чинників, Старий Кочубеївський рудник має перспективи стати важливим елементом індустріально-туристичного кластера Криворіжжя.

Таким чином, рудник постає як багаторівнева культурно-природна пам'ятка, що включає:

- промислово-геологічну спадщину: унікальні кар'єр та підземні споруди початку XX століття;
- природну реєкологізацію: степовий ландшафт, що формується на териконі, із фауною;
- культурно-кіношний компонент: збережені декорації, кінематографічна історія;

– екотуристичний потенціал: цікавий маршрут для дослідників, любителів екстриму та культурного туризму.

15 березня 2025 року завідувачем кафедри туризму та економіки Криворізького державного педагогічного університету, найкращим гідом України 2021 року В. Л. Казаковим було організовано та проведено пізнавальну екскурсію до старого Кочубеївського рудника та села Ганнівка, розташованого поблизу м. Жовті Води. Дослідження рудника викладачами кафедри та місцевими краєзнавцями розпочалося ще у 2010 році. Саме тоді були відзняті перші дві документальні серії для ТРК «Рудана» в рамках пізнавальної програми «Ближні подорожі».

Перша офіційна екскурсія до рудника відбулася 12 липня 2014 року, а сталий туристичний потік сформувався навесні 2016 року, після проведення на території об'єкта зйомок повнометражного художнього фільму «Червоний», створеного Одеською кіностудією. Цей факт значно підвищив зацікавленість відвідувачів до промислової спадщини регіону, сприяв формуванню іміджу рудника як потенційного туристичного об'єкта. Упродовж кількох років після завершення кінозйомок на території рудника зберігалися частини декорацій одного із знімальних майданчиків, які стали додатковим елементом туристичної привабливості локації. Екскурсійний маршрут, розроблений В. Л. Казаковим, був офіційно запроваджений у липні 2014 року.

Після виходу фільму «Червоний» розглядалася можливість створення на базі рудника тематичного напрямку кінотуризму, що міг би поєднувати елементи історико-культурного, індустріального та пізнавального туризму. Однак через відсутність інфраструктурної та організаційної підтримки ідея розвитку кінотуристичного продукту не була реалізована. Таким чином, феномен фільму «Червоний» у контексті Кочубеївського рудника можна розглядати як приклад нереалізованого потенціалу кінотуризму в Дніпропетровській області.

Старі фотографії 2016 року, зроблені безпосередньо після завершення зйомок фільму, наведені в додатку Б.

2.2 Оцінка сучасного стану туристичної інфраструктури та можливостей її розвитку

Доступ до рудника здійснюється через село Ганнівка, яке має сільську дорогу, проте відомо, що об'єкт розташований доволі віддалено від основних магістралей, що обмежує транспортну доступність. Внутрішня інфраструктура (під'їзні шляхи, паркові зони, обладнані стоянки) практично відсутня або функціонує на мінімальному рівні.

На прилеглий території селам немає помітної кількості сучасних готелів, мотелів або інших засобів розміщення, зорієнтованих саме на відвідувачів індустріального туризму [9]. Публічні джерела не містять інформації про створені спеціальні бази відпочинку або гостьові будинки поруч із рудником. Оскільки — за аналогією з дослідженнями інших регіонів України — слабкий розвиток засобів розміщення і харчування істотно стримує розвиток дестинації.

Об'єкт використовується як екскурсійний (наприклад, студентські групи, туризм «індустріальної спадщини») — про це свідчить організована екскурсія кафедрою туризму КДПУ у 2025 році. Проте інформаційна інфраструктура (знаки, туристичні маршрути, навігація, освітлення підземель, супровід із гідом) описується у публікаціях як мінімальна. У штольнях є ділянки підтоплення, обмежена безпека, що вказано в описах рудника.

Окрема проблема — стан відвалу розкривних порід та кар'єру, який заріс степовою рослинністю, утворив природний ландшафтний елемент, але потребує санації або пристосування для екскурсій. Є високий потенціал — саме поєднання промислової пам'ятки та природного відновленого ландшафту створює унікальну пропозицію.

Рудник має значний потенціал для розвитку як унікальний об'єкт індустріального, культурного та освітнього туризму. Його історична та технологічна цінність – підземні штольні, катакомби, відкриті кар'єри – створюють передумови для тематизації простору у форматі індустріального туризму. Світова практика свідчить, що подібні об'єкти, переосмислені як місця історико-технічної спадщини, стають основою креативних екскурсійних маршрутів і культурно-пізнавальних заходів. На базі рудника доцільно створити музейну експозицію, екскурсійні маршрути різної складності, організовувати тематичні події — «нічні походи», інтерактивні квести, освітні тури для студентів геологічних і туристичних спеціальностей. Такий підхід формує не лише туристичну привабливість, а й простір для збереження пам'яті про промислову історію регіону.

Розвиток рудника може стати основою для формування туристичного кластеру північного Кривбасу, що поєднує індустріальний, екологічний і сільський зелений туризм. Його інтеграція із сусідніми населеними пунктами, природними ландшафтами та культурними об'єктами Ганнівки створює можливості для синергії регіонального розвитку. Кластерна модель передбачає співпрацю місцевої влади, бізнесу, громадських організацій і наукових установ у створенні спільного туристичного продукту, який пропонує мультифункціональний досвід – від індустріальних екскурсій до агротуризму та екопросвітніх маршрутів.

Ефективне функціонування такого об'єкта вимагає суттєвих інфраструктурних інвестицій. Необхідно облаштувати під'їзні шляхи, стоянки, інформаційно-туристичні зони, забезпечити освітлення підземних ділянок і безпечний доступ до штолень. Варто створити зони відпочинку – кафе, кіоски, міні-готелі чи еко-вілли, оглядові майданчики та цифрову навігацію з QR-кодами і мобільним додатком. Інфраструктурна модернізація сприятиме підвищенню безпеки, комфорту відвідувачів і залученню інвесторів. Можливим є також

використання грантових програм ЄС, спрямованих на розвиток культурної спадщини та туристичних дестинацій.

Маркетингова стратегія має ґрунтуватися на створенні впізнаваного бренду «Старий Кочубеївський рудник – індустріальна спадщина Кривбасу». Доцільно застосовувати мультимедійні засоби промоції, створити візуальний стиль, веб-платформу та сторінки в соціальних мережах. Проведення тематичних фестивалів, кінолокацій і відеопроєктів може зміцнити культурний імідж рудника, тим паче, що місце вже відоме завдяки зйомкам фільму «Червоний». Такий бренд формує культурний символ регіону й стимулює розвиток суміжних сфер – ремесел, гастрономії, мистецьких практик.

Окремий напрям потенціалу – освітньо-науковий. Рудник може використовуватись як практичний майданчик для студентських екскурсій, геологічних і туристичних досліджень, літніх шкіл чи наукових експедицій. Це сприятиме розвитку туризму знань – поєднанню академічного інтересу й подорожі, що розширює освітні можливості регіону та інтегрує його у всеукраїнський і міжнародний науково-туристичний простір.

Разом із тим, перспективи розвитку пов'язані з низкою обмежень і ризиків. Рудник розташований у віддаленій місцевості з недостатньою транспортною доступністю, що потребує модернізації дорожньої мережі. База розміщення і сервісного обслуговування наразі обмежена, а стан підземних виробок викликає занепокоєння щодо безпеки – можливе підтоплення, нестабільність порід, потреба в інженерному укріпленні. Існують і екологічні ризики, пов'язані зі станом відвалів та кар'єру, які потребують рекультивації. Недостатній рівень маркетингової активності, обмежене фінансування і сезонність туристичних потоків також становлять виклик для сталого розвитку. Подолання цих бар'єрів можливе лише за умови комплексного планування, участі державних і приватних інвесторів та запровадження ефективної системи управління туристичним кластером.

Старий Кочубеївський рудник виступає значущим прикладом комплексної туристичної дестинації індустріального типу в Україні. Стан інфраструктури поки що знаходиться на початковому рівні: існує об'єкт, є реальні екскурсійні маршрути, але відсутній повноцінний сервіс, маркетинг, база розміщення та логістика. Паралельно, можливості розвитку є суттєвими – від тематики індустріального туризму, через кластерну інтеграцію в регіональний контекст, до науково-освітніх форматів. Успішна реалізація передбачає системну інвестицію в інфраструктуру, створення сервісної бази, формування привабливого продукту й корпоративного/регіонального бренду.

Отже, рудник має потенціал стати флагманом регіонального туристичного розвитку, за умови усвідомленого управління, координації державного та приватного секторів, а також ефективної модернізації інфраструктури й сервісів.

2.3. Проблеми та перспективи формування туристичного кластеру на досліджуваній території

Формування на території бази рудника туристичного кластеру з одного боку має значний потенціал, але з іншого – стикається з вагомими перешкодами.

1. Відсутність системної організаційно-інституційної складової. На сьогодні в Україні та в регіоні існує дефіцит чітко структурованої кластерної моделі туристичної взаємодії, яка б об'єднувала державний, приватний і громадський сектори. Наприклад, в дослідженні Плецьан К. і Сахарчук С. зазначено, що «туристичний кластер як інструмент розвитку конкурентного ринку туристичних послуг» має страждати через слабку систему координації учасників [45]. У випадку Кочубеївського рудника відсутній формальний координаційний центр, не визначено ядро кластеру, не утворено чітких ланцюгів взаємодії між підприємствами розміщення, екскурсійними службами, транспортним забезпеченням і місцевою владою.

2. Інфраструктурні бар'єри. Для кластеру критичним є наявність транспортного доступу, засобів розміщення, якісного сервісу та навігації. Як було зазначено в підрозділі 2.2, місцеві під'їзні шляхи та засоби розміщення розвинені слабо, навігація та інформаційне забезпечення на об'єкті недостатні. Таким чином, формування кластерної моделі гальмується через низьку готовність базової інфраструктури приймати й утримувати туристичні потоки.

3. Недостатня інтеграція територіальних ресурсів та суміжних активностей. Кластерна модель передбачає взаємодію різних компонентів – туристичних атракцій, сервісних підприємств, інфраструктури, місцевої економіки і громади. Для рудника поки що не створено інтегрованої туристичної пропозиції, що охоплювала б не лише екскурсію в штолі, але й супутні продукти (сільський зелений туризм, проживання, гастрономія, культурні події). Це гальмує формування широкої продуктової лінійки, яка є однією з передумов кластерного успіху.

4. Маркетингові та комунікаційні недоліки. Для кластера важлива впізнаваність, бренд-позиціонування дестинації, інформаційна підтримка. У випадку Кочубеївського рудника — хоча були ініціативи екскурсійні (експедиція кафедри туризму, зйомки фільму) – системної маркетингової стратегії, промо-інструментів, партнерства з туристичною індустрією за межами регіону практично немає.

5. Ризики безпеки та екології. Індустріальна спадщина має специфічні ризики: підземні виробки, підтоплення, кар'єрні стіни, відвали. Формування кластеру потребує оцінки безпеки, належної підготовки інфраструктури, заходів з охорони та адаптації об'єкту для туристичного використання – це вимагає додаткових витрат і часу. У протилежному випадку є ризик незадовільної репутації чи інцидентів.

Незважаючи на наявні перешкоди, існує значний спектр можливостей для формування й розвитку туристичного кластеру навколо Кочубеївського рудника.

1. Створення ядра кластеру на основі рудника як унікального туристичного ресурсу. Сам рудник має характеристику «індустріальної пам'ятки» – підземні штольні, кар'єр, історія гірничого виробництва – що дає можливість сформуванню тематичну «індустріальну» нішу туризму. Зосередження на цій тематиці може стати ядром кластеру, навколо якого об'єднуються засоби розміщення, кафе, тематичні майданчики, культурно-освітні події.

2. Кластерна інтеграція з навколишнім ландшафтом і громадами. Територіальна модель має потенціал включати не лише сам рудник, але й село Ганнівка, прилеглі природні урочища, культурні пам'ятки (наприклад, пам'ятник Костю Пестушку) — таким чином формується комплексна туристична дестинація з мультисегментною пропозицією (екскурсії, природа, краєзнавство). Це відповідає концепції розвитку туристично-рекреаційного кластеру як інтегрованої системи.

3. Інновації та тематичні продукти. Кластер має можливість впровадження продуктів, орієнтованих на сучасні тренди: тематичні екскурсії нічного формату, інтерактивні музейні рішення, гірничо-туристичні атракції, VR/AR-досвіди, освітні тури для студентів та науковців. Це дозволить створити конкурентну перевагу та підвищити привабливість.

4. Підвищення інвестиційної привабливості та залучення фінансування. На основі кластерного підходу можна залучити державну та міжнародну підтримку (гранти, програми ЄС, партнери) для розвитку інфраструктури, а також активізувати приватні інвестиції. В наукових працях зазначено, що туристичні кластери можуть служити інструментом регіонального розвитку та економічного зростання.

5. Покращення маркетингу та брендування регіону. Формування бренду кластеру «Кочубеївський індустріальний туризм» чи «Північний Кривбас – індустріальний, природа, спадщина» дозволить підвищити впізнаваність території, залучити нові сегменти туристів, створити додаткові доходи для місцевої громади.

Нами запропонований варіант туристичного кластеру в селі Ганнівка на основі старого Кочубеївського рудника (рис. 2.3.1.).

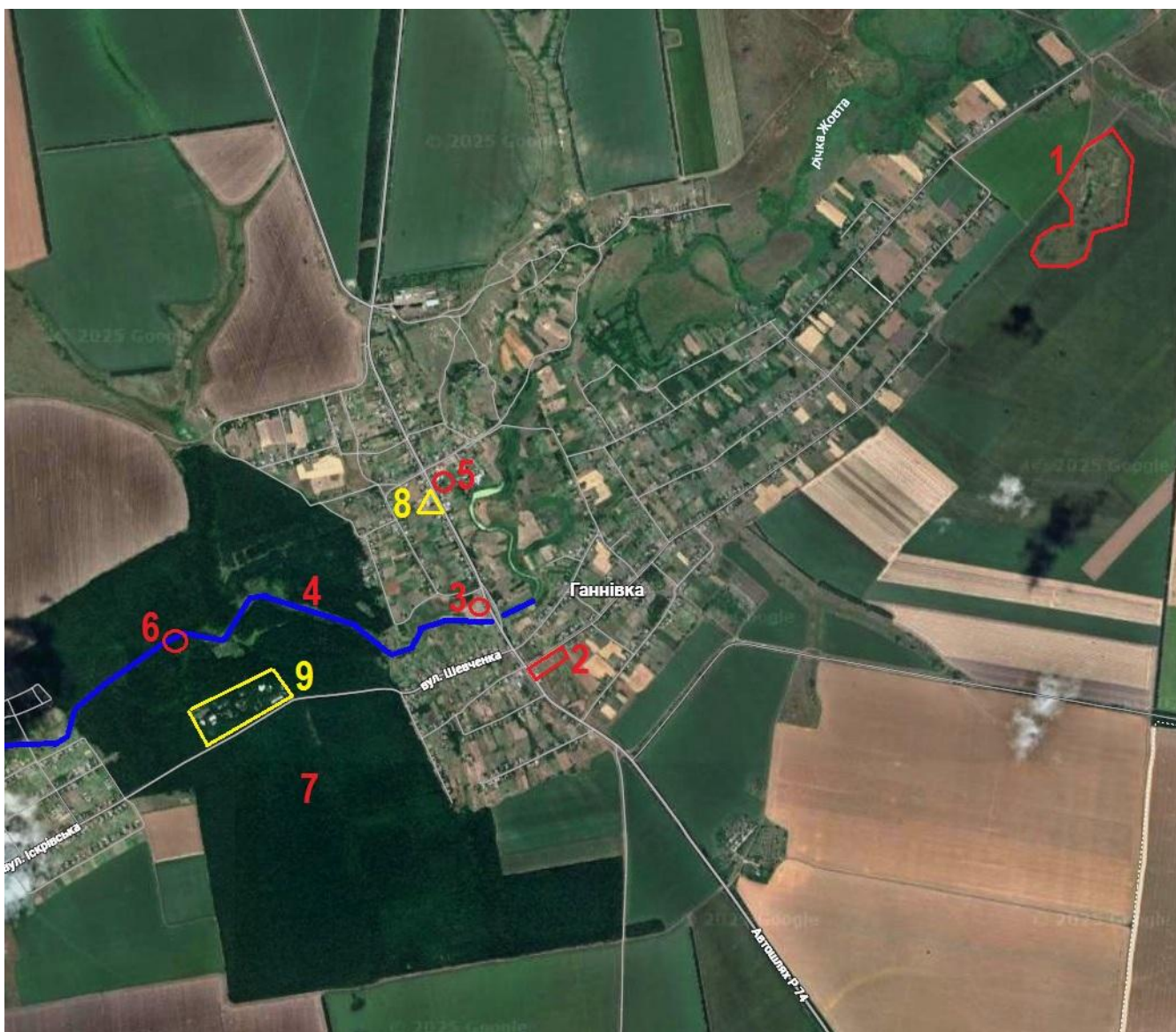

Рис. 2.3.1. Проєкт Ганнівського туристичного кластеру зі структурою. Червоний колір – існуюча інфраструктура та об'єкти. Жовтий колір – потенційні об'єкти для туризму. Умовні позначки:

1. Кочубеївський рудник
2. Сквер і пам'ятник Костю Пестушко
- 3 – Криниця
- 4 – Річка Жовта

- 5 – Клуб і зона відпочинку
- 6 – Пороги на р. Жовтій
- 7 – Ганнівський ліс
- 8 – Потенційне місце кафе та атракцій
- 9 – Законсервований дитячий табір

Складена характеристика потенційного туристичного кластеру (табл.. 2.3.1.)

Характеристика Ганнівського туристичного кластеру		
Компоненти кластеру	Готовність і наявність ресурсу	Потенційні напрями роботи
Туристичні фірми та оператори	Іногородні	Організований прийом туристів, підготовка місцевих гідів
Готелі, ресторани, транспортні компанії	Немає зовсім. Є лише магазини	Харчування туристів, місцева <u>гастрофішка</u>
Культурні та природні об'єкти (музеї, парки, заповідники)	<u>Кочубеївський рудник</u> , <u>Ганнівський ліс</u> , річка Жовта, сквер з пам'ятником видатному уродженцю села Костю Пестушко, модель криниці	Пізнавальний, індустриальний, культурний туризм, екскурсії, рекреація
Органи місцевого самоврядування	Старостат. Центр ОТГ в селищі Петрове	Керування прийомом туристів, розвиток громади
Освітні та наукові установи	Гімназія	Створення музею села
Місцеві громади та ремісники	Відсутні	Розвиток місцевих промислів
Зелені садиби	Відсутні	Розвиток сільського (зеленого) туризму
Атракції, розваги	Відсутні	Відпочинок туристів, фестиваль гірництва

Фото додаткових об'єктів Ганнівського туристичного кластеру наведені в додатку

Формування туристичного кластеру на базі старого Кочубеївського рудника є перспективним завданням, що водночас містить значні виклики. Успішна реалізація потребує системного підходу: створення функціональної організаційно-управлінської моделі, модернізації інфраструктури, розробки тематичного продукту, активного маркетингу та комунікацій, а також залучення фінансування. Стратегічна інтеграція об'єкту, індустриальної спадщини,

природного середовища та місцевої громади здатна перетворити територію на конкурентну туристичну дестинацію й сприяти сталому розвитку регіону.

Висновки до другого розділу

У результаті проведеного аналізу встановлено, що Старий Кочубеївський рудник є унікальним об'єктом історико-культурної та природної спадщини, який поєднує індустріальні, геологічні, екологічні й кінематографічні цінності. Його промислово-геологічні структури, природна реєкологізація території та культурна значущість формують комплексну туристичну привабливість. Залучення об'єкта до екскурсійної діяльності та розвиток науково-освітніх форматів підтверджують реальність його використання як осередку індустріального та культурно-пізнавального туризму, здатного інтегруватися у туристичну систему Криворіжжя.

Разом із тим, дослідження показало, що сучасний стан інфраструктури рудника та прилеглої території залишається недостатньо розвиненим. Відсутність якісних під'їзних шляхів, засобів розміщення, сервісів харчування, інформаційного супроводу та безпечного доступу до підземних виробок істотно обмежує потенціал розвитку. Водночас сформовано бачення подальших пріоритетів – розвиток інфраструктури, створення умов для проведення екскурсій, формування бренду території, використання грантових і приватних інвестицій. Такі заходи здатні перетворити рудник на повноцінну туристичну дестинацію регіонального значення.

Оцінка перспектив кластерного розвитку засвідчила, що на базі рудника може бути сформовано центр туристичного кластера північного Кривбасу, який поєднає індустріальний, екологічний та культурно-освітній напрями. Для реалізації цього необхідне усунення низки бар'єрів: організаційно-інституційної непорядкованості, інфраструктурних обмежень, слабого маркетингу та недостатньої безпеки. Упровадження кластерного підходу з урахуванням місцевих ресурсів, активізація взаємодії громади, бізнесу й наукових установ можуть

забезпечити сталий розвиток території, підвищення її конкурентоспроможності та створення нової туристичної ідентичності Криворізького регіону.

РОЗДІЛ 3

ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ НА БАЗІ СТАРОГО КОЧУБЕЇВСЬКОГО РУДНИКА

3.1. Концепція створення нового туристичного кластеру з центром в селі Ганнівка: цілі, завдання, учасники

Проект створення туристичного кластеру навколо об'єкта Старий Кочубеївський рудник (с. Ганнівка, Петрівський район, Кіровоградська обл.) передбачає формування інтегрованої туристичної дестинації, яка поєднає індустриальну спадщину, природно-ландшафтний ресурс, культурно-історичні об'єкти та місцеву громаду. Головна мета кластеру: підвищення привабливості території для туристичних потоків, стимулювання сталого економічного розвитку регіону та створення ланцюгів доданої вартості на основі рекреаційно-туристичної діяльності.

У межах цієї мети вирізняються такі стратегічні цілі:

- формування бренду дестинації («Індустриальний туризм Кривбасу» / «Кочубеївський рудник: промислова спадщина + природа + досвід») з акцентом на унікальність об'єкта;
- розбудова туристичної інфраструктури: транспорт, засоби розміщення, інформаційне забезпечення, безпечний доступ;
- створення тематизованих туристичних продуктів (екскурсії, освітні тури, події формати, індустриально-ландшафтні маршрути);
- включення місцевої громади й розвиток місцевого бізнесу (гостинність, сувенірна продукція, гастрономія, супутні послуги);
- підвищення інвестиційної привабливості території, залучення приватного сектору, державних та міжнародних ресурсів;

– диверсифікація туристичної пропозиції регіону: від одиничного привабливого об'єкта до кластерної системи, яка охоплює прилеглі села, природні урочища, культурні об'єкти.

Для реалізації вищезазначених цілей виокремлюються такі завдання проєкту:

1. Провести детальний аудит ресурсу (стан рудника, штолень, кар'єру, прилеглих ландшафтів) та розробити маршрутну мережу.

2. Розробити концепцію інфраструктурного забезпечення (під'їзні шляхи, парковки, інформаційні стенди, безпека підземель, засоби розміщення).

3. Створити модель функціонування кластеру: виділити ключові учасники, їх ролі та взаємодію (державні органи, місцева влада, бізнес-суб'єкти, громадські об'єднання).

4. Розробити маркетингову стратегію та бренд-комунікацію дестинації: назва, логотип, веб-платформа, соціальні мережі, партнерства з турагентствами.

5. Запровадити навчальну й просвітницьку програму для місцевої громади та працівників сервісу: підготовка гідів, екскурсійного супроводу, підвищення якості обслуговування.

6. Забезпечити фінансово-економічну модель та механізми залучення інвестицій: гранти, міжнародні програми, місцеве підприємництво, державна підтримка.

7. Моніторинг і оцінка ефективності кластеру: показники відвідувань, доходів, зайнятості, задоволеності туристів.

Ключовими учасниками проєкту кластеру є:

1) органи місцевої влади: Ганнівська сільська рада, Петрівська районна адміністрація, Кіровоградська облдержадміністрація;

2) підприємства туристичної індустрії: екскурсійні служби, засоби розміщення (готелі, хостели, агро-садиби), заклади харчування, сувенірні майстерні;

3) науково-освітні установи: кафедра туризму та економіки Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ) та інші, які вже проводили дослідження об'єкта;

4) громадські, культурні, творчі організації: об'єднання місцевих мешканців, екологічні й історико-краєзнавчі клуби;

5) інвестори та бізнес-партнери: приватні компанії, стартапи, агро-туристичні підприємства, міжнародні грантові організації (рис.3.1.1).

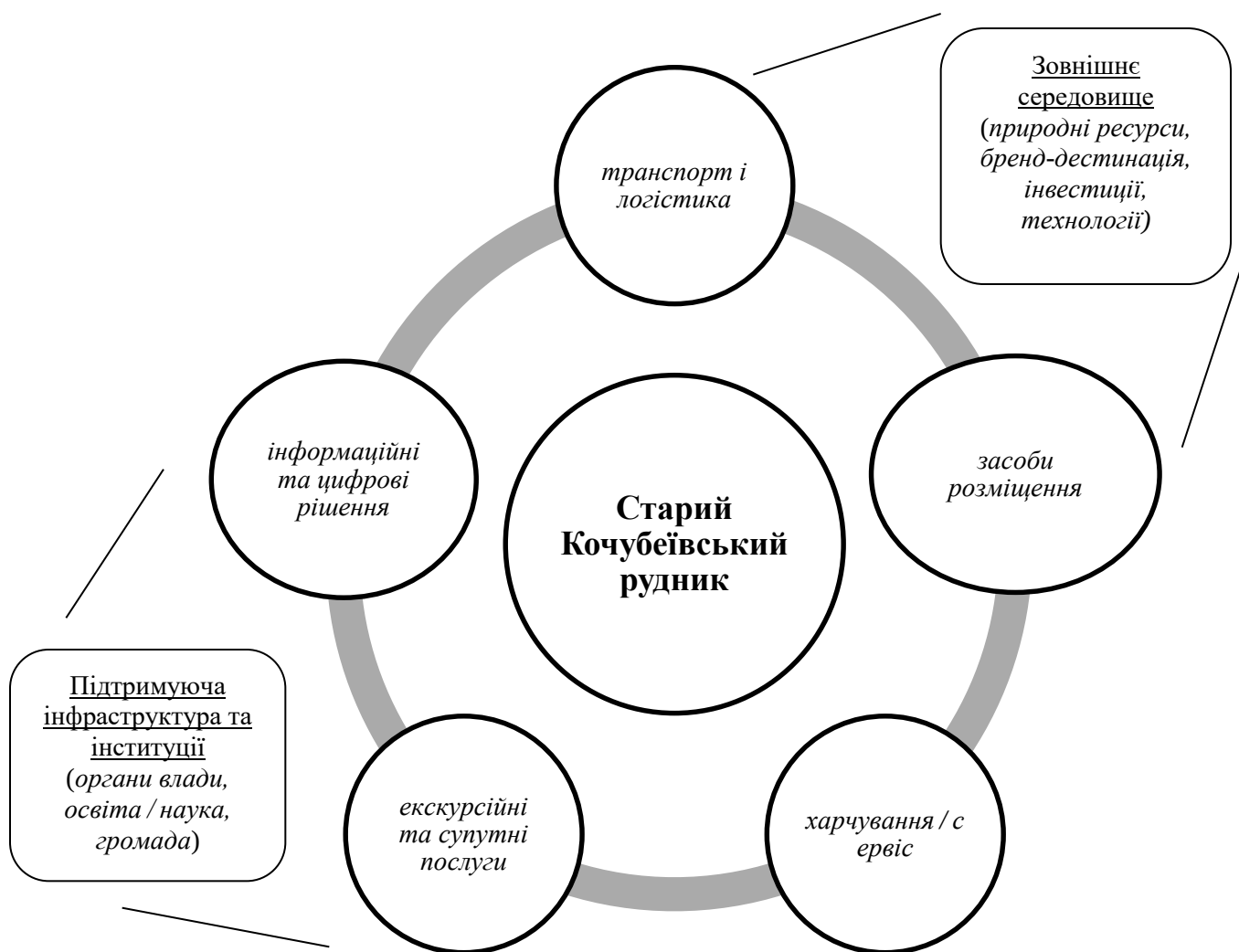

Рис.3.1.1. Загальна модель туристичного кластеру на базі Старого Кочубеївського рудника (с.Ганнівка) з урахуванням місцевого контексту (авторська розробка).

Структура взаємодії передбачає функціонування керівного комітету кластеру, в якому представлено представників влади, бізнесу та громади; операційного секретаріату (координація проектів, моніторинг); робочих груп за напрямками (інфраструктура, маркетинг, освіта, фінансування). Така модель відповідає кластерному підходу, який вважається ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі регіону.

Реалізація концепції дозволить досягти таких результатів:

1. Збільшення туристичних потоків до с. Ганнівка і прилеглих територій – очікується щорічне зростання Відвідувачів на 10-15 % протягом перших трьох-п'яти років.
2. Створення не менше ніж 50 нових місць праці у сфері туризму (екскурсоводи, сервіс, розміщення, харчування).
3. Зростання доходів місцевих підприємств та громади: збільшення виручки від туристичних послуг, сувенірів, гастрономії.
4. Підвищення інвестиційної привабливості території – залучення грантів, приватних інвесторів, державної підтримки.
5. Формування сильного бренду дестинації, збільшення видимості в національних і міжнародних туристичних мережах.

3.2. Стратегія розвитку та напрями функціонування кластеру (культурно-історичний, екологічний, індустріальний, освітній туризм)

Стратегія розвитку туристичного кластеру навколо Старого Кочубеївського рудника ґрунтується на принципах інтегрованого територіального управління, мультипрофільної спеціалізації та сталості. Базова ідея полягає у трансформації локального ресурсу промислової спадщини на ядро багатовимірної дестинації, де кожний тематичний вектор — культурно-історичний, екологічний, індустріальний та освітній — не конкурує, а взаємодоповнює інші, формуючи синергетичний

продуктовий портфель. Організаційно стратегія передбачає запровадження керівної архітектури кластеру (координаційний комітет, операційний секретаріат і робочі групи), механізмів партнерства держави, бізнесу та громади, а також поетапний план інвестицій у критичну інфраструктуру доступу, безпеки й сервісу.

Культурно-історичний напрям позиціонується як інструмент відтворення локальної ідентичності та символічного капіталу території. Концептуально він спирається на інтерпретацію спадщини ранньої гірничої справи, історії поселень, феномену кінолокації та усної історії громади. Стратегічним завданням є створення наративної рамки дестинації через куровані маршрути, експозиційні рішення і мистецькі події. Це передбачає розроблення музейно-інтерпретаційного простору *in situ* (експозиції про технологію видобутку, побут шахтарів, матеріали зйомок фільму), впровадження практик сторітелінгу у гідівському супроводі, а також культурного програмування календаря подій (фестивалі, кінопокази, локальні ярмарки). Розвиток культурно-історичного продукту інтегрується з ремеслами та гастрономією, формуючи мережу мікропідприємств громади та стимулюючи створення доданої вартості у суміжних сферах.

Екологічний напрям орієнтований на переосмислення рудничного ландшафту як простору природної реєкологізації та екопросвіти. Його стратегічний фокус — біорізноманіття степових біотопів, рекультиваційні процеси на відвалі та екосистемні послуги відновлених територій. Функціонально цей вектор охоплює проєктування екомаршрутів різної протяжності й складності, облаштування оглядових точок і навчальних стежок, розміщення інформаційних панелей з QR-навігацією, а також впровадження практик «м'якої» рекреації (*bird-watching*, ландшафтна фотографія, спостереження за флорою). Екологічне програмування поєднується з політиками безпечного відвідування чутливих ділянок і системою «*leave no trace*», що знижує антропогенне навантаження та підсилює репутацію дестинації як відповідальної.

Індустріальний напрям формує ядро ідентичності кластеру, забезпечуючи унікальність пропозиції на національному ринку. Стратегічні пріоритети тут — консервація і контрольована адаптація підземних виробок та кар'єрних просторів, інженерне забезпечення безпечного доступу, а також створення спеціалізованих екскурсійних продуктів. Функціонально пропонуються маршрути «первинного занурення» з акцентом на історію технологій, поглиблені техніко-інженерні тури для профільних відвідувачів, інтерактивні демонстрації обладнання та світлотіньові інсталяції у підземних камерах. З метою мінімізації ризиків передбачається розроблення паспорта безпеки об'єкта, система оглядів та моніторингу, обмеження місткості груп, стандартизовані інструктажі та оснащення гідів. Індустріальний продукт доповнюється креативними форматами — нічними екскурсіями, сценарними квестами, VR/AR-реконструкціями технологічних процесів.

Освітній напрям спрямований на інституціоналізацію «туризму знань» і закріплення рудника як польового майданчика для університетів, шкіл і наукових спільнот. Стратегічно він включає розроблення модульних навчальних програм для різних рівнів підготовки, сезонних шкіл та експедицій, а також науково-популярних лекцій для широкої аудиторії. У функціональному вимірі це означає пакет освітніх послуг з методичними матеріалами, протоколами безпеки, лабораторними завданнями з геології, географії, індустріальної археології, менеджменту дестинацій і сталого розвитку. Партнерства з закладами освіти забезпечують стабільний попит, формують кадровий резерв гідів та менеджерів, а також підсилюють легітимність кластеру у професійній екосистемі.

Продуктово-маршрутна політика кластеру вибудовується як «портфельна», із чіткою сегментацією аудиторій і рівнів доступності. Для одноденних візитів формуються компактні лінійні й кільцеві маршрути, для вікенд-турів — комбіновані пакети з розміщенням у найближчих населених пунктах, для професійних груп — глибинні тематичні програми з розширеним доступом до

об'єктів під супроводом фахівців. Вертикальна інтеграція культурно-історичних, екологічних, індустріальних і освітніх активностей у єдині пакети підвищує середній чек, зменшує сезонність і вирівнює завантаження сервісів.

Інфраструктурна стратегія передбачає поетапні інвестиції в «критичні вузли»: транспортну доступність та паркування, зони прийому й інформаційні центри, інженерні рішення підземної безпеки, базові сервіси відпочинку і харчування, цифрову навігацію та системи освітлення. Пріоритетом є модульність і масштабованість — елементи інфраструктури запроваджуються блоками, що дозволяє синхронізувати капітальні витрати із динамікою попиту. Вимоги екологічної сумісності і ландшафтної інтеграції визначають вибір матеріалів, стилістику малих архітектурних форм і режими експлуатації.

Маркетингова стратегія базується на бренді дестинації з чітким позиціонуванням «індустріальна спадщина + природа + досвід». Комунікаційна екосистема включає офіційний веб-портал із системою онлайн-бронювання, мультимедійний контент про маршрути й безпеку, активну присутність у соціальних мережах, партнерські програми з туроператорами та освітніми інституціями. Особлива увага приділяється створенню впізнаваного візуального стилю, роботі з медіа, інфлюенсер-кампаніям та використанню кіноспадщини як маркеру впізнаваності. Для стабілізації попиту застосовується подієвий календар із регулярними тематичними подіями між високими сезонами.

Фінансово-економічна модель поєднує диверсифіковані джерела надходжень: платні екскурсійні послуги, спеціальні освітні пакети, мерч і сувенірну продукцію, гастрономічні сервіси, грантове та спонсорське фінансування, цільові інвестиції у засоби розміщення. Витратна частина структурується на блоки операційної підтримки, технічної безпеки, інфраструктурної амортизації та маркетингу. Для зменшення інвестиційних ризиків застосовуються механізми державно-приватного партнерства, мікрогранти

для бізнесів громади та поетапні угоди про наміри з інвесторами під конкретні інфраструктурні вузли.

Система управління ризиками інтегрує техногенну, екологічну, соціальну та репутаційну компоненти. Вона включає регулярні інженерно-геологічні обстеження, ліміти місткості, стандарти доступу до складних ділянок, протоколи дій у надзвичайних ситуаціях, страхування відповідальності організаторів і відвідувачів, а також прозору комунікацію з громадою щодо режимів використання території. У екологічній площині застосовуються обмеження на відвідування у періоди чутливості біоти, маршрути розносяться у просторі для зниження тиску, а частина доходів спрямовується на природоохоронні заходи.

Моніторинг і оцінювання ефективності функціонування кластеру будуються на системі показників, що відслідковують відвідуваність, середній чек, тривалість перебування, завантаження сервісів, частку повторних візитів, створені робочі місця, мультиплікатор локальних витрат, а також екологічні індикатори стану біотопів і соціальні метрики задоволеності громади. Дані збираються через квиткову систему, онлайн-бронювання, опитування та екологічний моніторинг, що забезпечує зворотний зв'язок для коригування продуктів і управлінських рішень.

Синергетична взаємодія культурно-історичного, екологічного, індустриального та освітнього напрямів у межах цілісної стратегії перетворює рудник на «якір» кластерної моделі розвитку. Поєднання інтерпретації спадщини з дбайливою екологічною експлуатацією, технологічно безпечним доступом до унікальних просторів і системною освітньою роботою створює конкурентну пропозицію на ринку внутрішнього туризму. Така модель зміцнює економіку громади, підвищує інвестиційну привабливість території й формує нову туристичну ідентичність регіону, сумісну з принципами сталості та територіальної згуртованості.

3.3. Економічне обґрунтування та прогноз ефективності реалізації проєкту

Економічне обґрунтування формує цілісну фінансово-аналітичну модель кластеру, що поєднує індустріальний, культурно-історичний, екологічний та освітній туризм на базі Старого Кочубеївського рудника. Модель спирається на три блоки: ринковий попит і продуктову лінійку; інвестиційно-витратний профіль (CAPEX/OPEX); фінансово-економічні результати з урахуванням ризиків і мультиплікативних ефектів для громади. Усі розрахунки виконуються в цінах поточного року з подальшим дисконтуванням грошових потоків.

Попит формується з чотирьох сегментів: екскурсійний (індустріальна спадщина, підземні маршрутні штольні, кар'єр, кінолокація «Червоний»), подієвий та культурний (нічні екскурсії, фестивалі, кінопокази у відкритому просторі), екологічний/ландшафтний (степовий терикон, оглядові майданчики, природнича інтерпретація), освітній (виїзні практики для школярів/студентів, літні школи, польові дослідження). Базовий сценарій передбачає консервативне зростання відвідуваності з ефектом розкрутки бренду: 12–15 тис. осіб на 1–2-му роках функціонування ядра, 20–25 тис. на 3–5-му роках і 30–35 тис. на 6–10-му роках за рахунок диверсифікації продуктів і розширення сезону (добудова світлотехнічних рішень у штольнях, появи мікро-подій у міжсезоння, інтеграції з агро- та сільським туризмом). Сезонність згладжується завдяки indoor-компоненту (музей-інтерпретатор, підземні маршрути), тоді як open-air формати забезпечують пікове навантаження у квітні–жовтні.

Перший етап (ядро привабливості) охоплює безпечне облаштування доступів у штольнях і кар'єрі, системи підсвітки й навігації, мінімальну дорожню під'їзну інфраструктуру, оглядові платформи, центр прийому відвідувачів з касою, санітарним вузлом і малою експозицією, базові заходи консервації та укріплення порід. Другий етап (сервіс і масштабування) включає малі засоби розміщення

(еко-вілли/агро-садиби у партнерстві з громадою), фуд-корт/кава-поїнти, розширення експозиції до повноцінного інтерпретаційного центру, нічну підсвітку ключових точок, цифрову інфраструктуру (додаток, QR-маршрути, аудіогід), обладнання для подій. Третій етап (кластерна інтеграція) — тематичні маршрути з сусідніми об'єктами, лінійка подій «індустріальна культура», вузол туроператорських партнерств, транспортні шатли у пікові дні. Фінансування міксоване: гранти на спадщину/інтерпретацію, місцевий бюджет (дорожня карта, навігація), приватний капітал у сервіс і проживання, PPP для центрів обслуговування.

Витрати включають фонд оплати праці (команда прийому, гіді, технічний персонал, маркетинг), енергоносії (освітлення підземель і відкритих локацій), охорону і страхівку, поточні укріплювальні та санітарні роботи, оновлення експозиції, цифрову підтримку, закупівлю матеріалів і логістику подій. Доходи формуються з квитків на основні й спеціальні маршрути, подієвих квитків, гідівських послуг, продажу сувенірів/друкованої продукції, фуд-сервісу, прокату спорядження, плати за локацію (кінозйомки/фотосети), навчальних пакетів. Додатково діє ефект «витоку-в-місцеву-економіку» через розміщення, харчування і транспорт, які у кластерній моделі частково монетизуються як партнерські відрахування/паушальні внески.

Грошові потоки розраховуються у 10-річному горизонті з трьома сценаріями: консервативний, базовий і прискорений (залежно від швидкості розбудови сервісів та якості маркетингу). Для оцінювання інвестиційної привабливості застосовується NPV, IRR, період окупності (PP), індекс прибутковості (PI), коефіцієнт вигоди-витрат (BCR), а також соціально-економічний мультиплікатор для громади.

Для приватної компоненти доцільно використовувати WACC, що враховує вартість власного капіталу й боргу; для суспільної — соціальну ставку дисконту (нижча за WACC для урахування довгострокових вигід громади). У змішаних

проєктах рекомендується двоставковий підхід: інфраструктурна частина (суспільні вигоди) дисконтується соціальною ставкою, комерційні сервіси – WACC. Це дозволяє коректно відобразити «подвійну природу» кластеру: культурну спадщину як публічне благо і сервісну складову як бізнес-одиницю.

Виручка накопичувально зростає з еластичністю до зусиль маркетингу та частки повторних візитів (освітні програми, подієві серії, абонементи). На етапі 1 переважає квиткова виручка (до 60–70%), на етапі 2–3 частка сервісів і подій зростає до 45–55%, стабілізуючи середню виручку на відвідувача та згладжуючи сезонність. OPEX масштабується повільніше за виручку через ефекти навченої команди, стандартизованих маршрутів і цифрової навігації, що знижують змінні витрати на контакт.

Найбільш чутливі змінні: відвідуваність, середній чек, частка подієвої виручки, фонд оплати праці, витрати на безпеку/екологію, капітальна вартість укріплень і підсвітки. Аналіз чутливості демонструє, що –20% до відвідуваності у перші два роки суттєво впливає на РР, але компенсується додаванням двох високорентабельних продуктів (подієва нічна екскурсія та освітній вікенд-кемп), якщо їх запуск відбувається не пізніше початку 3-го року. Ризики групуються як ринкові (сезонність, конкуренція за увагу), технічні/безпекові (підтоплення, стабільність порід), регуляторні (дозвільні процедури), екологічні (санація відвалів), фінансові (дорожчання обладнання) та репутаційні. Інструменти пом'якшення: поетапність CAPEX із воротами прийняття рішень, резерв на непередбачені роботи, страхування відповідальності, технічний аудит безпеки перед подіями, диверсифікація продуктів поза піковим сезоном, довгострокові партнерства з туроператорами й університетами.

Кластер генерує додану вартість у місцевій економіці через зайнятість, закупівлі в місцевих постачальників, податкові надходження, розвиток малого підприємництва (агро-садиби, харчування, сувеніри, транспорт). У суспільній оцінці до вигід зараховуються: культурний капітал (збереження промислової

спадщини), людський капітал (освітні програми, підготовка гідів), соціальна згуртованість (участь громади), бренд-ефект території (підвищення інвестиційної привабливості). Для звітності перед донорами/бюджетом доречно розраховувати BCR із включенням «тіньової ціни» культурної спадщини та екосистемних послуг від рекультивації ландшафтів.

Операції вибудовуються за принципом «ядерний оператор + мережа партнерів»: оператор управляє ядром маршруту, безпекою, касою, брендом, музейно-інтерпретаційним контентом і цифровою екосистемою; партнери на умовах стандартів якості забезпечують харчування, проживання, окремі активності (фото-тури, квести, ремісничі воркшопи). Монетизація доповнюється роялті/паушальними платежами за використання бренду, fee-подією, комісією за пакетування турів і франшизою локальних подій («Ніч у штольнях», «Індустріальні історії»).

Частина CAPEX і OPEX закладається на екологічні заходи: моніторинг підтоплень, дренажні рішення, біотехнічну стабілізацію схилів, інтерпретацію природної реєкологізації відвалу, навчання персоналу з мінімізації впливу на біоту. Такі витрати розглядаються не як «обов'язковий тягар», а як інвестиції у зниження довгострокових ризиків, підвищення якості продукту та доступ до «зеленого» фінансування.

На рівні доходів і комерційної ефективності відстежуються: відвідуваність за сегментами, середній чек, частка подієвої та освітньої виручки, завантаженість у міжсезоння, коефіцієнт повторних візитів, витрати на залучення відвідувача (CAC), маржинальність продуктів. На рівні суспільних ефектів: створені/збережені робочі місця, обсяг закупівель у місцевих постачальників, податкові надходження, індекс задоволеності мешканців і відвідувачів, кількість освітніх годин/учасників програм, показники безпеки. Дані збираються цифрово (онлайн-квиток, QR-маршрути, опитування), що забезпечує керованість у режимі реального часу.

До запуску операційної діяльності передбачено три хвили: підготовча (6–9 міс.: інженерні обстеження, проєктування безпеки, дозволи, базовий брендинг), будівельно-монтажна й інтерпретаційна (9–12 міс.: укріплення, підсвітка, центр прийому, маршрут «ядро», цифрова навігація), пілотна експлуатація (3–6 міс.: тестові тури, корекція маршрутів, тренінг гідів, запуск першої події). Далі — масштабування сервісів і кластерна інтеграція (12–24 міс.): малі засоби розміщення, подієвий календар, партнерські пакети з туроператорами та університетами, спільний маркетинг регіону.

За базовою конфігурацією і збалансованим фінансуванням змішаного типу кластер демонструє позитивні фінансові результати для приватної компоненти (IRR в межах двозначного значення за рахунок сервісів і подій після 3-го року) і високу суспільну ефективність ($BCR > 1$ у горизонті 10 років із урахуванням культурних та екологічних вигід). Найбільший внесок у стійкість дає диверсифікація джерел доходу, поетапність CAPEX, строгі стандарти безпеки і сильний бренд-маркетинг, який конвертує унікальність індустриальної спадщини в стабільний попит протягом року.

Висновки до третього розділу

Сформовано цілісну концепцію створення й розвитку туристичного кластеру на базі Старого Кочубеївського рудника як інтегрованої дестинації «індустріальна спадщина + природа + досвід». Обґрунтовано управлінську архітектуру кластеру з чітким розмежуванням стратегічних і операційних ролей, механізмами партнерства держави, бізнесу, освіти та громади, а також поетапну інфраструктурну дорожню карту — від безпечного доступу й інтерпретаційного центру до сервісного розширення та міжтериторіальної інтеграції. Кластерний підхід довів здатність конвертувати унікальність індустриальної спадщини у

стійкий туристичний попит, зменшуючи сезонність завдяки комбінації indoor- і open-air продуктів.

Стратегія функціонування кластеру вибудована як синергія чотирьох взаємодоповнювальних напрямів: культурно-історичного, екологічного, індустріального та освітнього туризму. Для кожного напрямку окреслено зміст, інструменти інтерпретації, стандарти безпеки та очікувані ефекти. Продуктово-маршрутна політика орієнтована на портфельне управління сегментами відвідувачів і пакетування послуг, що підвищує середній чек, стимулює повторні візити та забезпечує диверсифікацію доходів. Маркетингова стратегія, заснована на впізнаваному бренді та цифровій екосистемі комунікацій, підсилює видимість дестинації та формує мережу стабільних партнерств із туроператорами й освітніми закладами.

Економічне обґрунтування засвідчило комерційну та суспільну доцільність проєкту за рахунок змішаної моделі фінансування, поетапного CAPEX, контрольованого OPEX і багатоканальної монетизації (екскурсійні та подієві квитки, освітні пакети, мерч, фуд-сервіс, плата за локації). Базові сценарії відвідуваності, чутливість до ключових параметрів і розподіл ризиків підтверджують потенціал досягнення прийнятних показників NPV/IRR для приватної компоненти та $BCR > 1$ для суспільної. Урахування екологічних витрат як інвестицій у якість продукту і доступ до «зеленого» фінансування, а також впровадження стандартів безпеки й протоколів кризового реагування мінімізують техногенні, екологічні та репутаційні ризики.

ВИСНОВКИ

Концепт туристичного кластеру доцільно розуміти як організовану територіально-функціональну спільноту суб'єктів туристичної індустрії, науки, влади та громади, що на добровільних засадах координують виробничі, технологічні й інформаційні процеси для створення комплексного продукту й підвищення конкурентоспроможності регіону; багатовимірність поняття охоплює територіальний (концентрація й локальні переваги), функціонально-організаційний (мережа взаємодії), виробничо-технологічний (ланцюг створення вартості), інституційно-правовий (регламенти та угоди) і соціально-економічний (зайнятість, доходи, ідентичність) виміри, що разом формують методологічну основу подальшого проектування кластерних ініціатив.

Еволюція туристичних кластерів у світі та в Україні демонструє перехід від локальних курортних осередків до мережевих регіональних систем, інтегрованих із цифровими платформами, кризостійкими підходами та принципами сталості; з одного боку, кластеризація підсилює інноваційність, приваблює інвестиції й вирівнює сезонність, з іншого—вимагає управління потоками (ризик *overtourism*), екологічного балансу та узгодженості політик; для України перспективним є освоєння ніш промислової спадщини, де кластерний формат може стати драйвером регіонального відновлення.

Ефективна діагностика потенціалу базується на поєднанні кількісних (статистика, індекси, моделювання) і якісних (експертні оцінки, опитування) методів, просторового аналізу в ГІС, інтегральних індикаторів привабливості та цифрових інструментів Big Data, AI й IoT; така синтеза забезпечує репрезентативну картину ресурсів, інфраструктури й попиту, виявляє вузькі місця та задає пріоритети для інвестицій, брендингу й маршрутизації з урахуванням принципів сталого розвитку.

Старий Кочубеївський рудник виступає унікальним осередком індустриальної пам'яті з поєднанням підземних виробок, кар'єрних ландшафтів, природної реєкологізації та кінематографічного наративу; сукупність цих атрибутів формує сильну основу для культурно-пізнавального, індустриального й екотуризму, здатну інтегруватися в екскурсійне поле Криворіжжя та слугувати «якорем» кластерної дестинації.

Інфраструктурний профіль території наразі є недостатнім для масштабного прийому відвідувачів (доступність, сервіс, навігація, безпека підземель), однак має високий потенціал модернізації через поетапні інвестиції в «критичні вузли» (під'їзні шляхи, зони прийому, освітлення, укріплення, цифрова навігація) і залучення змішаного фінансування; програмування продуктів (музей-інтерпретатор, квести, нічні маршрути, освітні модулі) здатне швидко монетизувати унікальність об'єкта та підвищити тривалість перебування.

Ключові бар'єри—організаційно-інституційна неоформленість, інфраструктурні прогалини, безпекові й екологічні ризики та слабкий маркетинг—можуть бути подолані через створення керівної архітектури кластеру, стандарти безпеки, поетапний CAPEX, партнерства з громадою й бізнесом, а також бренд-комунікацію; перспективи полягають у спеціалізації на індустриальній спадщині, інтеграції з природними й культурними локаціями та впровадженні інноваційних продуктів (VR/AR, подієві формати), що підсилює інвестиційну привабливість.

Запропонована концепція визначає чітку мету—створення інтегрованої дестинації «індустриальна спадщина + природа + досвід»—і операціалізує її через завдання аудиту ресурсів, інфраструктурного плану, моделі управління, бренд-стратегії, навчальних програм і фінансових механізмів; визначений склад стейкхолдерів (влада, бізнес, освіта, громада, інвестори) та модульна структура управління забезпечують прозорість, синергію ролей і здатність масштабувати ініціативу.

Стратегія спирається на портфельне поєднання чотирьох взаємодоповнювальних напрямів: інтерпретація спадщини та мистецькі події; «м'яка» рекреація й екоосвіта на рекультивованих ландшафтах; безпечна адаптація підземних об'єктів з інженерними стандартами; інституціоналізація «туризму знань» через модульні навчальні програми; разом із поетапною інфраструктурою, цифровим маркетингом і ризик-менеджментом це формує стійкий попит, вирівнює сезонність і підвищує цінність дестинації.

Фінансово-економічна модель із трьома сценаріями попиту, диверсифікацією доходів (квитки, події, освіта, мерч, фуд-сервіс, плата за локацію), змішаним фінансуванням і поетапним CAPEX демонструє потенціал досягнення прийнятних NPV/IRR для приватної компоненти та $BCR > 1$ для суспільної; критичними є керування витратами на безпеку/екологію, підвищення середнього чеку за рахунок пакетування продуктів і зменшення сезонності, а також впровадження системного моніторингу показників ефективності для адаптивного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белобородова М.В. Рекреаційні та реабілітаційні кластери в Україні: збалансована просторова організація. *Rehabilitation & Recreation*, 2024. Вип.18. №4.С.107-
2. Гуменюк Г. М. Туристичний кластер як форма розвитку та успіху туристичної діяльності івано-франківської області. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління*, 2022. №5. С.1-6
3. Дутка Г. Я., Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Кластерний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності: регіональний аспект. *Економічний аналіз*, 2019. Том 29. № 1. С. 114-125.
4. Загублені штольні Кочубея в Ганнівці
URL:<https://jenyatravels.com/zagubleni-shtolni-kochubeja-v-gannivci/> (дата звернення: 23.08.2025)
5. Зігунов В., Зігунов Р. Теоретико-методичні засади створення і функціонування кластерів у туристичній галузі. С.4-20
URL:<https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15a46b2f-d202-4664-b098-8dc866183962/content> (дата звернення: 01.09.2025)
6. Казаков В.Л. Геологічні скансени Кривого Рогу та їх використання в туризмі. Геологічні музеї і колекції: їх роль в науці, освіті та туризмі. Матеріали науково-практичної міжнародної конференції (Львів, 6-8 грудня 2023 року). Львів: Каменяр, 2020. С. 118-120.
7. Казаков В.Л. Зміст поняття туристичний фестиваль та технологія його організації. Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики. Харків: Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, 2025. С. 243-248
8. Казаков В.Л. Класифікації об'єктів індустріального туризму. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні

напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України», 1-2 квітня 2021 року, Кропивницький, 2021 С. 414-419

9. Казаков В. Л. Старий залізорудний Кочубеївський рудник – потенційний скансен гірничої справи початку ХХ століття на Криворіжжі. Геологічні музеї і колекції: їх роль в науці, освіті та туризмі. Матеріали науково-практичної міжнародної конференції (Львів, 10-13 квітня 2025 року). Львів: Каменяр, 2025. С. 170-172

10. Казаков В.Л., Картавий Д. Створення нових туристичних кластерів у гірничих регіонах (на прикладі Кочубеївського рудника)

11. Казаков В.Л., Пацюк В.С. Зміст екскурсій індустріальної тематики. III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Міжнародний та національний досвід суспільно-географічного розвитку туристичної галузі в умовах євроінтеграції», Мукачеве, 28 жовтня 2022 року. С. 90-93

12. Казаков В.Л., Пацюк В.С. Стратегія розвитку туризму в місті Кривий Ріг у повоєнний час. Туризм в Україні: виклики та відновлення: Збірник матеріалів Міжнародного туристичного форуму. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 21-22 березня 2023 року. Київ: КНЕУ, С. 116–120

13. Казаков В.Л., Пацюк В.С. Тематичні маршрути індустріальної спадщини розробок корисних копалин України. Геотуризм: практика і досвід. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (25-27 квітня 2024, Львів), Львів: Каменяр, 2024. С. 12-13.

14. Кирилюк Л.М. Перспективи створення туристичних кластерів на території Поділля. *Геополітика та екогеодинаміка регіонів*, 2014. №2(13). Т.10. С.580-584

15. Кластери туризму як один з інструментів сталого сільського розвитку України URL:<https://www.mhgc21.org/en/mhgc21/events/2019may/Klastery-turyzmu->

[yak-odyn-z-instrumentiv-staloho-silskoho-rozvytku-Ukrayiny](#) (дата звернення: 31.08.2025)

16. Коляденко С.В. Формування іміджу регіону в умовах розвитку туристичних кластерів. *Економіка і організація управління*, 2019. №3(31). С. 16-23.

17. Кочубеївські штольні URL:<https://unexploredcity.com/blog/kochubeyevsky-shtolni> (дата звернення: 23.08.2025)

18. Кочубеївські штольні URL: <https://discover.kr.ua/locations/kochubeyivski-shtolni> (дата звернення: 23.08.2025)

19. 11.Кочубеївські штольні на Кіровоградщині (ПОКИНУТИЙ РУДНИК, ГАННІВКА). URL:<https://www.svitlovodskotg.com.ua/post/kochubeyevskygallery> (дата звернення: 23.08.2025)

20. Мандри вихідного дня. Все про Кочубеївські штольні в Ганнівці: як дістатися, що подивитися URL:<https://zhovtivody.city/blogs/293965/mandri-vihidnogo-dnya-vse-pro-kochubeivski-shtolni-poblizu-zhovtih-vod-yak-distatisya-scho-podivitisya> (дата звернення: 23.08.2025)

21. Марусей Т.В. Туристичні кластери як інноваційний інструмент розвитку регіональних ринків туристичних послуг. *Агросвіт*, 2025. №12. С.96-102

22. Нещадим Л.М. Туристичний кластер як перспективний напрям розвитку туризму в Україні. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку» (м. Умань, 30-31.10.2019 р.). Умань: Візаві, 2019. URL:https://tourlib.net/statti_ukr/neschadym2.htm (дата звернення: 01.09.2025)

23. Новикова В.І. Групи інфраструктурних об'єктів рекреаційної діяльності за видами інфраструктури життєдіяльності суспільства. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Геогр. науки*. 2020. № 5 (409). С. 140–154

24. Остапчук І.О. Інтерпретація природи, історії, індустрії Кривого Рогу як складова якісної туристично-рекреаційної послуги. Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України: кол.

монографія / За ред. Н.В. Якименко-Терещенко, Д. В. Райко, О. О. Носирєва. Харків : НТУ «ХПІ», 2025. С. 354 – 379

25. Остапчук І.О., Лазарева К.С. Туристичні квести. Український досвід. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Географія та Туризм (28 лютого – 1 березня 2023 р., м. Харків) С. 515-524.

26. Остапчук І.О., Чорна К.І. Дослідження потенціалу туристично-рекреаційних закладів передмістя Кривого Рогу. Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України. 2024. Частина 1, С. 584-587

27. Охота В. Розвиток інноваційних кластерів у туристичній індустрії України: досвід та перспективи. *Економічний аналіз*, 2025. Вип. 35. №. 1. С.616-627

28. Пацюк В.С. Браунфілди Кривого Рогу: потенціал сталого розвитку території. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2025. Том 6. №1. С. 95-104

29. Пацюк В.С. Європейський досвід розвитку гірничого туризму в старопромислових регіонах та можливості його апробації в Україні. Prospects for the development of the tourism and hospitality industry in Ukraine based on the experience of the European Union : Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. С. 166-193.

30. Пацюк В.С. Індустріальна спадщина: концептуальні підходи до виділення та класифікації об’єктів. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки*. 2024. №2. С. 84-91.

31. Пацюк В.С. Індустріальний туризм як інструмент формування туристичної привабливості промислових регіонів (на прикладі Кривого Рогу). *Економічна та соціальна географія: Наук. зб.* 2014. Вип. 2 (70). С. 228-236.

32. Пацюк В.С. Індустріальний туризм: розкриття сутності та структури (Industrial tourism: disclosure of the essence and structure). Нішеві види туризму. Колективна монографія. 2024. ЗУІ ім. Ференца Ракоці II. Берегове. С. 103-133.

33. Пацюк В.С. Перспективи становлення геотуризму на Криворіжжі. *Фізична географія та геоморфологія. К.: ВГЛ Обрії*, 2012 р. Вип. 2 (59). С. 134-141.

34. Пацюк В.С. Світовий досвід включення кар'єрів до туристичної діяльності. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України», 1-2 квітня 2021 року, Кропивницький. С. 420-428.

35. Пацюк В.С., Гусарченко Н.В. Роль локальних туристичних організацій в розвитку туристичної сфери (на прикладі туристичного центру «Кривбастур»). Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та трансформації туризму на шляху до євроінтеграції», Чернівці, 16 травня 2023 р.

36. Пацюк В.С., Казаков В.Л. Індустріальний туризм як ефективний напрям регенерації міст (аналіз досвіду Кривого Рогу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія»*. С. 188-201.

37. Пацюк В.С., Казаков В.Л. Індустріальний туризм: зміст турів (на прикладі Кривого Рогу). *Географія та туризм*. 2022. Вип. 70. С. 29-36.

38. Пацюк В.С., Казаков В.Л. Шахтний туризм як чинник регенерації індустріального міста: кейс шахти "Цольферайн", м. Ессен (Німеччина). *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2024. Вип. 24. С. 49-55.

39. Пацюк В.С., Клименко К.М. Використання індустріальних ландшафтів Криворіжжя для активного туризму. IV Міжнародна науково-практична конференція «Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні та світі: сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку», Луцьк, 19 травня 2023 р. С. 63-67.

40. Пацюк В.С., Корнус О.Г., Корнус А.О., Казаков В.Л. Розвиток туристичних дестинацій прифронтових територій України: чи є у них майбутнє? *Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки*. 2025. №1. С. 97-104

41. Пацюк В.С., Остапчук І.О., Образцова В.О. Стала регенерація затоплених кар'єрів як передумова створення туристично-рекреаційних комплексів (кейс Кривого Рогу). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. 2024. №21. С. 53-61.

42. Пацюк В.С., Шиян Д.В. Аналіз європейського досвіду розвитку туризму індустріальної спадщини задля його подальшої апробації в Україні. Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. К.: Альфа-ПК, 2015. Вип. 34. 2015. С.93-103.

43. Перепелюкова О. Туристичні кластери як інноваційна форма розвитку туризму в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2021. №298(5(2)). С.243-246.

44. Романюк І.А., Замкова І.В., Бабко Н.М. Управлінські стратегії та маркетингові інструменти як чинники забезпечення економічної ефективності туристичних підприємств. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5344/5397>

45. Плецан Х., Сахарчук С. Туристичний кластер як інструмент розвитку конкурентного ринку туристичних послуг України. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, 2020. №3(2). С.144–152.

46. Тимчишин-Чемерис Ю.В. Туристичний кластер – форма розвитку та успіху туристичної діяльності регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 2015. Вип.4. URL:https://tourlib.net/statti_ukr/tymchyshyn.htm (дата звернення: 01.09.2025)

47. Тищенко О.М., Петрова Н.Б. Особливості туристських кластерів як синтетичних утворень. *Проблеми економіки. Економіка та управління національним господарством*, 2009. №3. С.24-30

48. Улюблене місце туристів та локація для зйомок: історія закинутого рудника Криворіжжя Кочубеївські штольні URL:<https://kryvyi-rih.name/uk/eternal->

[2353-ulyublene-misce-turystiv-ta-lokacziya-dlya-zjomok-istoriya-zakynutogo-rudnyka-kryvorizhzhya-kochubeyivski-shtolni](#) (дата звернення: 23.08.2025)

49. Урста А.-М. Історія розвитку основних напрямів туризму в Україні: соціально-економічні аспекти. *Східноєвропейський історичний вісник*, 2017. №(4). С.150-154

50. Черторижський В.М., Колодійчук А.В. Кластерна модель організації туристичної діяльності - чинник виходу та закріплення туристичних фірм на зовнішніх ринках. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2009. Вип.19.7. URL:https://tourlib.net/statti_ukr/chertoryzhskyj.htm (дата звернення: 01.09.2025)

51. Що таке туристичний кластер? URL:<https://era-ukraine.org.ua/shcho-take-turystychnyy-klaster/> (дата звернення: 01.09.2025)

52. Щука Г.П., Гринюк Д.Ю., Казаков В.Л. До питання про підготовку аніматорів у межах спеціальності 242 «Туризм і рекреація». *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 2 (147). Одеса, 2024. С. 135-141. ^[P.]_[SEP]

53. As 'overtourism' pushes Europe to the limit, some are fighting back URL:<https://www.thetimes.com/comment/columnists/article/as-overtourism-pushes-europe-to-the-limit-some-are-fighting-back-66k2gwfr3> (дата звернення: 02.09.2025)

54. 25.How the tourism industry of Ukraine has changed over the past 5 years: report of the Head of DART Mariana Oleskiv URL:<https://visitukraine.today/blog/5522/how-the-tourism-industry-of-ukraine-has-changed-over-the-past-5-years-report-of-the-head-of-dart-mariana-oleskiv> (дата звернення: 02.09.2025)

55. Patsiuk V. (2024). Brownfields in Ukraine: Depressed Territories or Spaces of Multifaceted Opportunities. In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds) Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security. Springer, Dordrecht. P. 429–442.

56. Patsiuk V., Kazakov V. Industrial heritage as a resource for sustainable development of industrial regions: the case of Kryvyi Rih *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. Вип. 1/2(92/93). 2025. С.22-27.

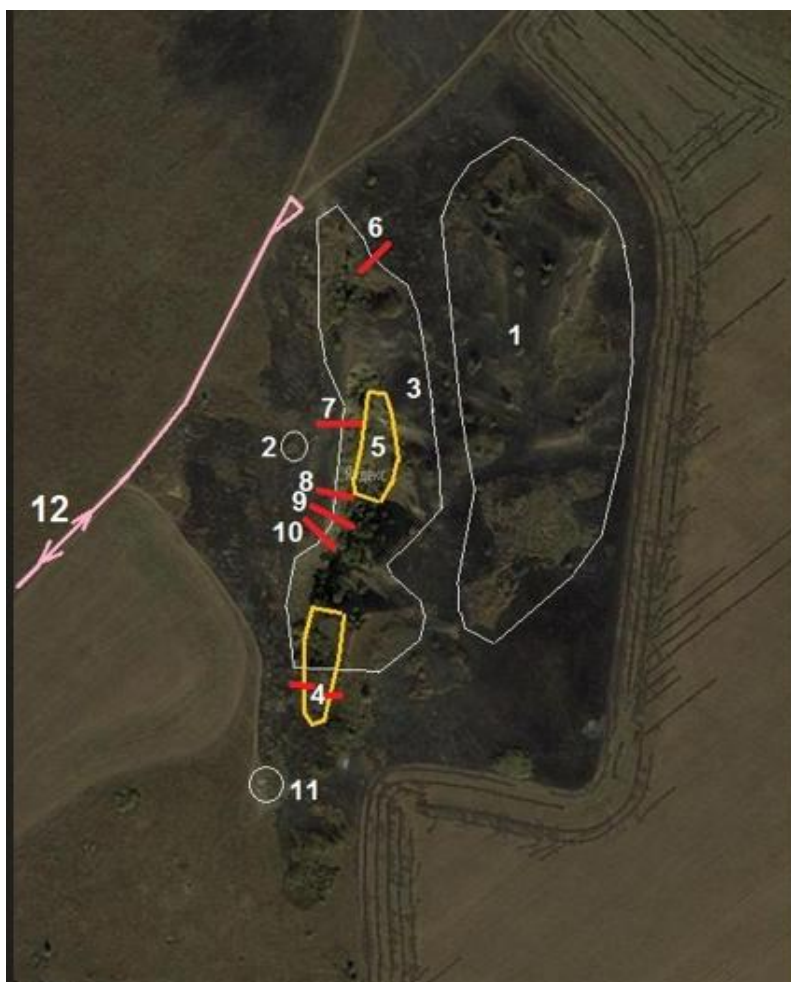
57. Patsiuk V.S., Kazakov V.L., Skorupskas R., Ostapchuk I.O., Petrova A.A. Revitalization of the industrial heritage: Guidelines for Kryvyi Rih. *3rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters* (Kryvyi Rih, Ukraine, 24.05.2022-27.05.2022). Volume 1049. 2022.

58. Patsiuk V.S., Ostapchuk I.O., Kazakov V.L. Mining tourism as a guarantee of sustainable development of industrial regions (on the example of Kryvyi Rih region). *4rd International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters*. (Kryvyi Rih, Ukraine, 22.05.2023 – 26.05.2023). 2023.

ДОДАТКИ

Додаток А

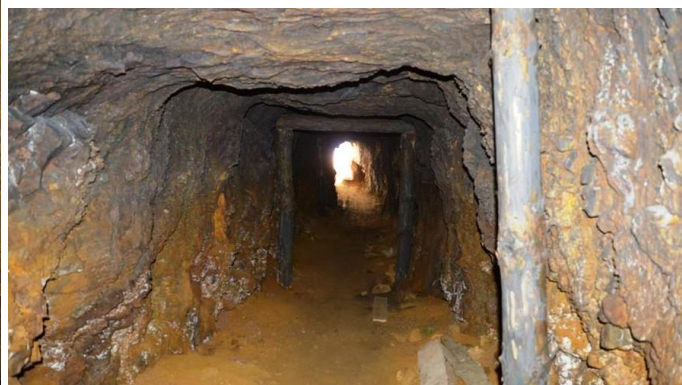
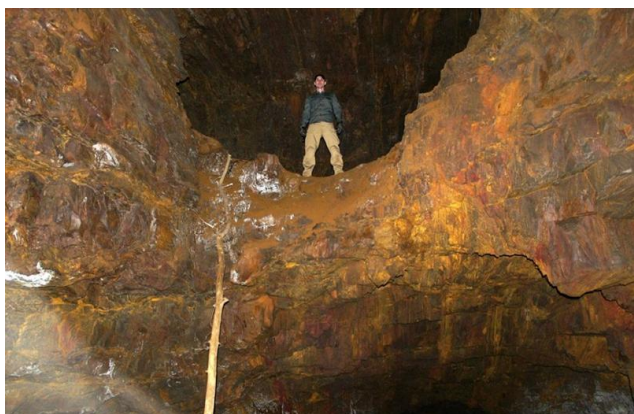
Карта Кочубеївського рудника [18]

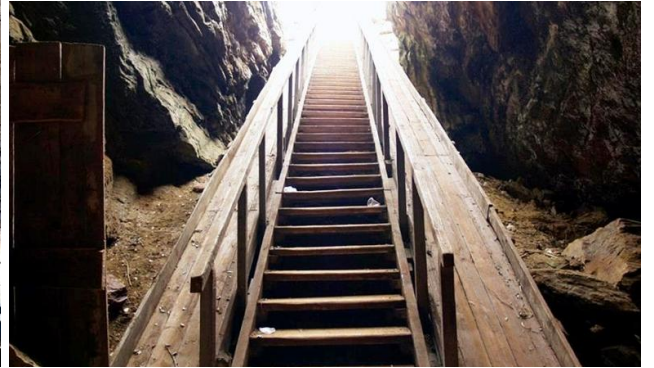

Об'єкти ландшафтно-індустріального комплексу "Кочубеївський рудник":

- 1 - відвал;
- 2 - місце стволу старої шахти;
- 3 - кар'єр;
- 4 - двоповерхова підземна виробка південного торця кар'єру;
- 5 - одноповерхова підземна виробка центральної зони кар'єру з боковим ходком;
- 6-10 - розвідувальні штольні кар'єру;
- 11 - місце і залишки розвідувальної бурової свердловини
- 12 - дорога з села Ганнівка

Ілюстративні матеріали до туристичного об'єкта «Старий Кочубеївський рудник»
(після зйомок фільму «Червоний», 2016 р.)

Інші об'єкти Ганнівського туристичного кластеру

